

№2 наурыз
м а р т 2018 (9)

ZIAT

70

Жас

Халқын сүйген азамат,
ғалым-қайраткер
Хәкімов Самай Хәкімұлы
8 б.

Редактор бағаны

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан жолы - 2050»: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында: «Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – Мәңгілік Ел идеясы» деп, халқымызды алда күтіп тұрған асқар асуларды, төтенше маңызды мақсат-міндеттерді атап көрсетіп берген еді. Осы Жолдауда Қазақстан Республикасындағы білім беру мәселесін айрықша атап көрсетіп (Қазақстан жолы – 2050. 4 бағыт. БІЛІМ ЖӘНЕ КӘСІБИ МАШЫҚ - ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ, КАДР ДАЯРЛАУ МЕН ҚАЙТА ДАЯРЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒДАРЫ/ Біздің жұмыстарымыздың білім беру саласындағы басымдықтары), бұл салаға жаңашылдық енгізіп, түрліше реформалауды баса айтып көрсеткен.

Кез-келген мемлекеттің болашағы оның білім және ғылым деңгейінің қаншалықты дамуына тікелей байланысты. «Ел болам десең - бесігіңді түзе» деп ұлы Мұхаң айтқандай, осы күні өсіп-жетіліп келе жатқан жас жеткіншектерге, оқушылар мен студенттерге білім берудің соны тәсілдерін қолданып, олардың қоғамда толық азамат болып қалыптасуына ықпал ете білу керектігі күн тәртібінен түспеген мәселе.

Осы орайда «ZIAT» ғылыми-әдістемелік орталығы» ЖШС 2016 жылдың мамыр айынан бастап шығаратын «ZIAT» ғылыми-әдістемелік журналы білім беру және ғылым кеңістігіндегі инновациялық жаңалықтарды және педагогтар, студенттер, оқушылар мен мектепке дейінгі жастағы бүлдіршіндердің ғылыми-танымдық еңбектерін жариялап отырмақ. Журналдың негізгі міндеті: оқушылар, студенттер және ұстаздардың түрлі тақырып бойынша жазған еңбектерін көпшілік назарына ұсыну, мұғалімдерге білікті педагог ретінде қалыптасуға жәрдемдесу, ғылымдағы әр деңгейдің арасында қарым-қатынасты нығайтуға әрекет ету. Журнал мектепке дейінгі мекемелерден бастап жоғары оқу орындарына дейінгі аралықтағы мәселелерді қамтиды.

№2 (9) март 2018

Құрылтайшы/Учредитель
"ZIAT" Ғылыми-әдістемелік орталығы
Научно-методический центр "ZIAT"

***

"ZIAT" журналы 2016 жылы 25 мамырда
Қазақстан Республикасы Мәдениет және
Ақпарат министрлігінде тіркеліп,
№16000-Ж куәлігі берілген.
Журнал "ZIAT"
зарегистрирован 25 мая 2016г
в министерстве Культуры и информации
Республики Казахстан и выдано
свидетельство №16000-Ж.

***

Журнал Қазақстан Республикасының
мерзімді баспасөз тізіміне енгізілген.

МББ индексі 74926.

Журнал включен в список
периодических изданий
Республики Казахстан.
Индекс ППИ 74926.

***

Шығу жиілігі: Жылына 6 рет шығады
Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын
тілдерінде басылады.

Периодичность:

Выходит 6 раз в год,
материалы публикуются на
казахском, русском, английском языках.

***

Адрес редакции:
г.Астана, 010005
ул.А.Жубанова 5, ВП-3
тел.: 8 (7172) 904-666

E-mail:
ziat.journal@mail.ru

Сайт:
www.centeroir.kz

***

Журналды редакциядан
сатып алуға болады.
Жазыламын деушілер
жоғарыдағы мекен-жайға
хабарласа алады.

***

Таралымы/Тираж
1000

Редактор/ редактор:

Сергазина А. К.

Редактор орынбасары/Зам.редактора

Идрисов Б. Ш.

Беттеуші-дизайнер/Дизайн, верстка

Кимашева Г. Е.

Редакциялық алқа/Редакционный совет:

Жұманова Б. Қ. – ""ZIAT" ҒӨО-ғы" ЖШС директоры

Урынбасарова Э. А. – п.ғ.д., профессор

Орынбаев А. А. – п.ғ.к.

Төрекұлова Д. М. – э.ғ.д., профессор,
ҚазҚЭжХСУ "Менеджмент" кафедрасының меңгерушісі

Төрекұлова Ә. Н. – PhD докторы,

""ZIAT" ҒӨО-ғы" ЖШС ғылыми қызметкері

Үмбетпаева С. К. – жоғары категориялы ұстаз,
РФ-ның еңбек сіңірген қызметкері, Ресей құрметті ұстазы

Баймағамбет О. А. – педагог-әдіскер

***

Жұманова Б. Қ. – директор ТОО "НМЦ "ZIAT""

Урунбасарова Э. А. – д.п.н., профессор

Орынбаев А. А. – к.п.н.

Турекулова Д. М. – д.э.н., профессор,
зав. кафедрой "Менеджмент" КазУЭФиМТ

Турекулова А. Н. - доктор PhD,
научный сотрудник ТОО "НМЦ "ZIAT""

Умбетпаева С. К. – учитель высшей категории,
Заслуженный работник РФ, Почетный учитель России

Баймагамбет О. А. – педагог - методист

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Сұхбат/Интервью

Жангозин А.К., руководитель Управления образования г. Астаны:
«Потенциал у системы образования имеется...».....4

Құттықтау/Поздравления

Хәкімов С.Х......8
Нурканова Қ.Қ......10

“Өнегелі ұстаз” энциклопедиясы/Энциклопедия “Өнегелі ұстаз”

Ақбердыева Б.Қ......11

Педагогикалық тәжірибе/Педагогический опыт

Атығаева К.М., Қошанова Ж.Т. Елбасының «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауы бойынша сабақ үлгісі.....12
Есенова С.О. Как вести себя на улице, в общественных местах и транспорте.....14
Кунафина Д.А. Алтын сақа.....18
Пшеничникова О.В. Числовые промежутки.....21
Чайканова Г.Ж. My food.....23

Ғылыми ізденістер/Научное обозрение

Болтаева С.Е. Любовь к отчизне начинается с любви к своей малой родине.....26
Бүлембаева Р.И. Мектепке дейінгі жастағы балалардың байланыстырып сөйлеуін дамыту бойынша жүргізілетін жұмыстардың интерактивті нысандары 28
Бұхарбаева Г.Ж., Қайпбаева А. Шығарма тіліндегі жан-жануарлар символикасының семантикасы.....31
Ескожина Ж.Б. Педагогическое мастерство учителя.....35
Жакиянова Ж.Г., Мусатаева М.Е. Реализация дуального образования как технология подготовки бакалавров профессионального обучения в современных условиях ВУЗа.....36
Нурханова Г.К. Биомассада биогаз алудың маңызы.....41
Тастаналы М.С., Жандар Г.Н., Сарыбаева Б.Ж. Бүлдіршіндерге арналған шығармалардың тақырыптары мен ерекшеліктері.....46
Шаматова Б.А. Халықтық педагогика - адамның жан-дүйнесін тәрбиелейтін ілім.....49

Жылдар қойнауынан жеткен сыр.../Взгляд сквозь годы...

Память о ней будет жить вечно. (Посвящается памяти Сурагановой С.К.).....52

Шығармашылық мүйісі/Уголок творчества

Материалы с детских творческих конкурсов.....60

**Ануар Жангозин,
руководитель Управления образования г. Астаны:
«Потенциал у системы образования имеется...»**

В обществе должны быть мир и стабильность, согласие и сплоченность нации – это главное условие успешной реализации задач нового этапа развития страны. Сегодняшнее интервью с руководителем образования г. Астаны Ануаром Жангозиным начался с вопроса программного документа Послания Президента РК 2018 года "Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции".

- Ануар Канатович, ваш взгляд на Послание Президента РК «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» и какие определены меры по исполнению поручений Президента РК по системе образования г.Астаны?

- В своем Послании Нурсултан Абишевич обозначил приоритетным повышение качества образования, в том числе подготовку сильных специалистов, внедрение современных методов и технологий, подчеркнул необходимость создания лабораторий для исследований, также отметил вклад педагогов, которые работают по программе обновленного содержания образования.

Становится понятным, что наибольший спрос в ближайшем будущем будет наблюдаться на специалистов в сфере IT, связанной с анализом большого объема данных, кибербезопасностью, BIM-технологиями в строительстве и проектировании, интернетом и другими сферами.

В целом, можно говорить о том, что часть поставленных задач уже успешно реализуется, и данное Послание даст нам новый толчок для работы над действующими и новыми проектами, которые обозначены в Плане развития столичного образования.

Мы четко понимаем, что основная нагрузка ложится на плечи наших педагогов, и очень радует, что государство в лице нашего Президента Нурсултана Абишевича готово поддержать нас в данной работе.

- Сколько школ нужно дополнительно в Астане, чтобы уйти от занятий в несколько смен? Сколько школ с государственным языком обучения, со смешанным и русским?

- В столице функционируют 84 государственных общеобразовательных школ. 31 с государственным языком обучения, 43 смешанных, 10 с русским языком обучения. В три смены занимаются 11 учреждений, 7 занимаются в одну, 66 в две смены. Помимо этого функционирует вечерняя (сменная) школа, 11 частных школ, три школы НИШ и одна РФМШ. В столичных школах учатся более 143 тысяч детей. В ближайшие три года планируется ввести порядка 46 новых объектов, это школы и пристройки. В последующем, чтобы обеспечить обучение всех детей в одну смену, ежегодно нужно будет строить порядка 8-10 новых школ.

- Как решается вопрос охвата дошкольным учреждениями? Сколько детей стоят в очереди в детские сады?

- За последние два года в столице наблюдается положительная динамика в охвате детей дошкольным образованием. В 2016 году охват детей в возрасте 3-6 лет дошкольным обучением составил 70,6%, в этом году эта цифра увеличилась до 78% (2015 год - 64,5%). Немалую роль в этом сыграло привлечение частного сектора.

В прошлом году открыто 44 частных детских сада на 3949 мест. В этом году открыли еще 79 садов на 9074 мест. В целом на сегодняшний день более 17 тысяч детей охвачены местами в частных детских садах (33% от общего числа охваченных детей, ранее – 26%). Сегодня очередность на получение места в дошкольные организации составляет 26 240 (2016 - более 33 тыс., 2015-40 тыс.).

В конце прошлого года введены 2 государственных сада, в этом году планируется ввести еще 2 сада, строящихся национальными компаниями, в общей сложности на 980 мест. Планируется строительство 6 садов в рамках ГЧП. Таким образом, к 2020 году планируется обеспечить 90% охват детей 3-6 лет.

-Сколько детей инвалидов учатся в обыкновенных школах? Расскажите об инклюзивном образовании?

- В обычных школах учатся 215 учеников. Одной из важных задач является работа по созданию условий для детей с особыми образовательными потребностями.

На сегодняшний день 75 столичных школ адаптированы для реализации инклюзивного образования. Также в 5 колледжах созданы равные условия и безбарьерный доступ для студентов с особыми образовательными потребностями.

стями. В 15 детских садах предусмотрены коррекционные и специализированные группы.

Сейчас ведется работа над концепцией, которая охватит все уровни образования и поможет сформировать качественно новое понимание развития данной сферы.

- Сколько военно-патриотических клубов в школах и колледжах? Есть ли у них база для занятий. Насколько их возглавляют достойные офицеры в отставке?

- У нас действуют 69 военно-патриотических клубов школах и колледжах. На базе 20 школ есть 30 кадетских классов и база по предмету НВП и физической культуры, их возглавляют преподаватели начальной военной подготовки.

- Каким, на ваш взгляд, должно быть патриотическое воспитание на сегодняшний день?

Приближенным к восприятию и интересам современных детей.

- Вопрос сокращения школьных домашних заданий. По словам министра МОН РК, задания планируют сократить на час в день и не давать в выходные дни. Ваше мнение. Почему так считаете?

Правильное решение, дети должны иметь возможность отдыхать или заниматься отличными от учебны вечами.

- Я посмотрела школьные сайты. Все-таки они далеки от идеала. Каким он должен быть? И как этого достичь?

Согласен с Вами, не все школьные сайты своевременно обновляются и имеют необходимый для родителей и учащихся контент. Услуга по ведению школьного интернет-ресурса закупается самой школой. При объявлении конкурса у всех разные поставщики, что конечно одна из причин. Мониторинг по сайтам проводится, сейчас работаем над общей концепцией для школ, где будут прописаны четкие требования по ведению интернет-ресурсов организаций образования.

- Не раз сталкивалась с тем, что все-таки родители готовят подарки учителям, собирают деньги на ювелирные украшения, бытовую технику. Как можно все это избежать? А может не стоит с этим бороться, пусть дарят...

Принимать подарки от родителей учителям запрещено. В случае выявления конкретных фактов, просим информировать Управление образования для принятия необходимых мер.

- Как вы думаете, насколько правильно, что в педагогах часто работают, люди не имеющие семей, своих детей учителя?

- Не согласен с этим. Насколько я знаю большая часть наших столичных педагогов имеют семьи, некоторые из них даже вместе работают. Конечно, есть молодые педагоги, которые еще не успели обзавестись семьями. К слову, мы ежегодно чествуем трудовые династии, где немало педагогических династий на протяжении многих лет работает в школах нашего города.

- На какие рабочие специальности больше всего существует госзаказ?

Дошкольное обучение и воспитание, медицина и фармацевтика, производство, монтаж, эксплуатация и ремонт, транспорт, строительство и коммунальное хозяйство, энергетика, сервис и управление, связь, телекоммуникация и информационные технологии.

Блиц- опрос

Ваш кумир?

Не сотвори себе кумира

Последняя книга, прочитанная вами?

М.Зыгарь «Вся кремлевская рать»

Ваш первый учитель?

Асель Сериковна

Любимая цитата?

Дорогу осилит идущий

Кем из своих учеников гордитесь?

Каждый дорог по – своему и каждого помню...

Вопросы задавала Александра Сергазина

Құттықтаймыз!!! Поздравляем!!!

Халқын сүйген азамат, ғалым-қайраткер Хәкімов Самай Хәкімұлы

«Нар жолында жүк қалмас» деген бар. Бұл сөз, көпке салмақ салмай, қандай мәселенің болсын ауыртпалығын бір өзі көтере жүріп шеше білетін іскер, білімді және қайратты тұлғалар жайлы айтылса керек. Өмірдің бұралаң әрі қиын жолын кеше отырып биік шыңға шыққан ел азаматы өлкемізде саусақпен санарлық қана. Соның бірі де бірегейі – бүгінде 70 жасқа толып отырған, асқар таудай ақсақал, қоғам қайраткері, ғалым Хәкімов Самай Хәкімұлы.

Самай Хәкімұлы 1948 жылы 26 ақпанда, қазіргі Солтүстік Қазақстан облысы, Уәлиханов ауданы, Жуантөбе ауылында (бұрын Көкшетау облысы, Қызылту ауданы, «Қазақстанның 15-жылдығы» атындағы ауыл деп аталған) Жұманов Хәкім мен Гүлбаһарам Жұманованың отбасында дүниеге келді. Балалық шағы осынау жері шүйгін, суы бал, ақ қайыңы жайқалған қасиетті Жуантөбе бауырында өтті. 1954 жылы туған ауылындағы жеті жылдық мектептің табалдырығын аттап, білім дүниесіне қадам басты. Жетіжылдық мектеп 1961 жылы тәмамдалып, орта білім ең әуелі Қызылту поселкесінде орналасқан Кішкенекөл қазақ орта мектебінде, кейін 1963 жылдан бастап, туған ауылымен көршілес совхоздағы Чапаев орта мектебінде жалғасын тапты. Мектеп бітірген соң 1965 жылы Целиноград Ауылшаруашылық институтының экономика факультетіне оқуға түсіп 1970 жылы «экономика және өндірісті ұйымдастыру» мамандығы бойынша аяқтап, «агроном-экономист ғалым» квалификациясын алды.

Еңбек жолын 1970 жылдың мауым айында Көкшетау облысы, Қызылту ауданы, Қайрат совхозында Еңбек және жалақы бойынша экономист ретінде бастап, осы қызметін 1971 жылдың сәуір айына дейін мүлтіксіз атқарды. 1971 жылы сәуірде Көкшетау облысының, аталуы «Уәлиханов» боп қайта құрылған ауданның Аудандық ауылшаруашылық басқармасының Еңбек және жалақы бойынша аға экономист қызметіне ауысты. Үш жылдан кейін аталған ауданның аудандық ауылшаруашылық басқармасының (ААШБ) бастығы орынбасары – жоспарлы-экономикалық бөлімнің бастығы боп тағайындалды. Осы лауазымда 1975 жылдың қыркүйегіне дейін істеп, 1974 жылы КОКП мүшелігіне өтті.

1975 жылдың қыркүйегінде конкурстық іріктеу нәтижесімен Алматы қаласында қайта құрылған КСРО Мемлекеттік еңбек комитетінің Еңбек ғылыми-зерттеу институты филиалына аға ғылыми қызметкер болып сайланып, Алматы қаласына біржола көшті.

1977 жылы Шайкина Қымбат Танымқызымен некелесіп, отбасын құрды.

1983 жылы Мәскеудегі КСРО МЕК Еңбек ҒЗЗ-ның мақсатты аспирантурасына түсіп, 1988 жылы экономика ғылымдарының кандидаты ғылыми атағын қорғап шықты.

1989-1991 жылдың соңына дейін ҚазКСР Мемлекеттік еңбек комитетінде (қазыргы ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі) басшылық қызмет атқарды. Кейін министрдің ұйғаруымен Көкшетау облысына облыстық Еңбек бас басқармасының бастығы қызметіне ауыстырылды. Көкшетау облысы тарағанға дейін осы жерде түрлі басшылық лауазымдарда болды. Бертін келе Алматы Экономика және статистика академиясының Көкшетау филиалы (1997-2010), «Көкше» академиясы сынды (2010-2016) білім ордаларында директордың орынбасары, директор, ректор, проректор, кафедра меңгерушісі болып жұмыс істеді, ал бүгін Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің «Қаржы» кафедрасында профессор. Онымен қоса Алматы Экономика және статистика академиясының профессоры болып табылады.

Алматы қаласында жұмыс істеп жүрген кезінде бірнеше рет институттың партиялық ұйымының хатшысы боп сайланды, Министрлікте кәсіподақ комитетінің төрағасы болды. Қазақстан Республикасының «Білім беру ісінің құрметті еңбеккері» төсбелгісімен марапатталды.

Міне осылайша, саналы ғұмырын тек Отанға адал еңбек етуге арнаған, қоғамдық-саяси қызметте шықпаған шыңы, алмаған асуы қалмаған, ел мен ағайынға бірдей абыройлы Самай Хәкімұлы биыл 70 жасқа толып отыр. Халқын сүйген азамат, ат басындай ғалым-қайраткер Ағамызға: «Жетпіс жасқа келуіңіз қайырлы-құтты болсын, Сізге әрі қарай да ғұмыр нәсіп етсін, балаларыңыз бен немерелеріңіздің қызығына тоймай, адал жар, құдай қосқан қосағыңыз Қымбат Танымқызымен қоса ағарып, қызық пен тоқмейілділікке толы зейнеткерлік жылдарыңыз ұзақ болып, алдымызда әлі де арқа сүйер асқар тауымыз боп тұра бергіңіз», – дегіміз келеді!

Самай Хәкімұлына арнау өлең (70 жас)

Сұңқар ұшқан, тұлпар туған өлкеде,
Қатарыңнан озық шықтың ертерек.
Елге – аға, ағайынға – мерейсің,
Таудай тұлғаң, Сен – бір алып Бәйтерек.

Туған ауылың, аудан, облыс... бәрінде,
Атқармаған қызметің қалмады.
Республика үкіметінің төріне
Барып орнап, артты және салмағың.

Көтере алмас пенделер бар тірлікте,
Лауазымды, дәреже мен зор бақты.
Шындығында, азамат көркі – ірілікте,
Ерге біткен мінезің бар салмақты.

Сыпайылық – бойға біткен мінезің,
Табандылық – Сені шыңға шығарған.
Бір мүдденің жолы үшін күрестің,
Көкейінде жүрсе-дағы мың арман.

Алмас кездік жатпайды қап түбінде,
Уақыт өте келбеттендің жаңадан.
Жақсылардың бірісің Сен бүгінде,
70 жасың құтты болсын, Ағажан!

*материал дайындаған ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы
институтының кіші ғылыми қызметкері БІдырысов Б.Ш.*

*Құттықтаймыз!!!
Поздравляем!!!*

Құрметті Қамида Қашқымбайқызы!

Сізді, өміріңіздің айтулы бір белесі – 60 жасқа толған мерейтойыңызбен риясыз ақ жүректен құттықтаймын!

Денсаулығыңыз мінсіз, еңбекте табысты, қоғамда абыройлы, ұжымда сыйлы, отбасылық тұрмыс-тіршілікте бақытты болыңыз! Әрқашан ойдағы мақсаттарыңыз орындалып, тұлғаңыз биіктей берсін!

Қазақ Технология және бизнес университетінде қызмет істеп жүрген ұстаздар қауымы арасында Сіздің алар орныңыз бөлек. Білімділігіңізбен, біліктілігіңізбен, кез-келген зиялы адамда бола бермейтін жайсаң да дарқан мінезіңіз сіздің

дегдар тектілігіңізді айқындай түседі.

Абзал құрбы, досқа да қасқа да бірдей әділетті жан, өз ісінің майталман маманы, саналы ғұмырын Отанының білім саласын өркендетуге, дамуына арнады десем, артық айтқандық болмас.

Ел аузында «алпыс – асыл жас...» деген сөз бар, асқаралы алпыс жастан кейін де асар асуларыңыз бен бағындырар биіктеріңіз бұдан да көп болсын! Көптің құрметіне, жақындардың ыстық ықыласына бөленіп, қызыққа толы ғұмыр кешіңіз! Бүгінгі күні алға қойған мақсатыңыз – жаңа заманауи ғылыми әдіс-тәжірибеге сүйене отырып, алғыр, дарынды ұрпақ тәрбиелеу. Бұл жолда немерелеріңіздің жақсы азамат болып өсіп шығуына жаныңыз тыныштық көрмей жұмыс жасаудасыз. Еңбегіңіздің көңіл қанағатындай болған нәтижесі – шахмат ғылымының жарқырап туып келе жатқан жұлдызындай – Бақыт Санжар, қылқалам өнерінің келешектен зор үміт күттірер жаршысы іспеттес – Нұрай..., тәуба, немерелеріңіз үмітіңізді ақтап-ақ жатыр. Игілікті істеріңізді жүзеге асыру жолында Сізге ылғи да тек сәттілік пен сабыр жолдас болсын. Ұстаздық қарымыңыз қарыштай берсін, қанатыңыз талмасын, жасыңызға-жас қосылсын, арыстандай айбат, қажымастай қайрат тілеймін!

Тілек білдіруші Б. Жұманова және әріптестері

**АҚБЕРДЫЕВА
БАЛКЕНЖЕ ҚОНДЫБАЙҚЫЗЫ**

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Ақбердыева Балкенже Қондыбайқызы, 1968 жылы Сырдария облысы, Мырзашөл елді мекенінде дүниеге келген. Онжылдық орта мектепті Маңғыстау облысы, Бейнеу ауданында 1985 жылы бітіріп шығады. Осы жылы қазіргі Әл-Фараби атындағы Қазақ Мемлекеттік Ұлттық университетінің филология факультетіне оқуға түседі.

1990 жылы аталмыш оқу орнын үздік белгімен бітіріп, жолдамамен Жамбыл гидромелиорация-құрылыс институтына жас маман ретінде қабылданады. Мұнда 8 жыл үздіксіз қызмет етіп, институттың жолдамасымен 1998 жылы ҚР Ұлттық Ғылым Академиясы А.Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты аспирантурасының күндізгі бөліміне түсіп, 2000 жылдың 1-желтоқсанында кандидаттық диссертациясын сәтті қорғап шығады.

Мифолог-ғалым Серікбол Қондыбай мұраларын зерттеумен арнайы айналыса жүріп, оның шығармашылығына арналған ғылыми-теориялық конференциялар мен семинарларды ұйымдастыруға атсалысып келеді.

2006 жылдан бастап «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы Қазақстан Республикасы Маңғыстау облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтында «Серікболтануға кіріспе» тақырыбындағы курстың бағдарламасын құрастырып, тыңдаушыларға дәріс оқып келеді.

Сонымен бірге осы институттың ғылыми жұмыстарына араласа жүріп, 2014 жылдың 17 наурызында ҚР БҒМ аккредиттеу куәлігін алып, «Серікбол Қондыбай шығармашылық мұраларындағы «Қазақ елі - Мәңгі ел - Мәңгі қазақ» архетипі: мифологиялық, философиялық, лингвистикалық және семиотикалық аспектілері» тақырыбындағы ғылыми жобаның жетекшісі болды.

Балкенже Қондыбайқызы – жоғарғы оқу орны жүйесінде 28 жылдан бері үздіксіз қызмет етіп келеді. Осы уақыт аралығында ол Республикамыздың ғылыми-ағарту орталықтарында үлкен кәсіби мектептерден өтіп, өзінің біліктілігі мен ғылыми әлеуетін жоғары деңгейге көтерумен ұдайы айналысып келе жатқан ғалым-ұстаз.

Балкенже Қондыбайқызы - тек қана тіл білімі емес, онымен іргелес гуманитарлық ғылым салаларындағы ғылыми жұртшылыққа қозғау салған тың мазмұнды 100-ге тарта ғылыми мақалалардың авторы.

Осы еңбектері ескеріліп, ҚР БҒМ білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің 2011 жылғы 4 мамырдағы шешімімен оған «Тіл білімі» мамандығы бойынша доцент (ассоц. профессор) ғылыми атағы берілді.

2016 жылы «Тілдік терең құрылымдар: архетип, миф, ассоциация» атты монографиясы жарық көрді.

Сонымен бірге Балкенже Қондыбайқызы «Батыр шапағаты» медалімен, Нұр Отан партиясының Алғыс хатымен, Ақтау қаласының мерейтойлық медалімен, Ақтау қаласы әкімінің Алғыс хатымен, Маңғыстау облысының білім басқармасының Құрмет грамотасымен марапатталған.

**Елбасының «Төртінші өнеркәсіптік революция
жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты
Жолдауы бойынша (2018 жылдың 10 қаңтарындағы)
сабақ үлгісі**

Атығаева Клара Мінайдарқызы

*(Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
қазақ тілі кафедрасының доценті)*

Қошанова Жазира Төлегенқызы

*(Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
қазақ тілі кафедрасының доценті)*

Сабақтың мақсаты: жоғары оқу орындарында студенттердің Жолдау бойынша білім деңгейлерін мемлекеттік тілде меңгеруге дағдыландыру және тұлғаның көзқарасын, өзіндік пікірін кеңейтуге септігін тигізу, әртүрлі мамандықта оқитын орыс тілді студенттердің екеуара сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, сондай-ақ, Жолдау туралы дүниетанымын кеңейтіп, білімін бекіте түсіру, әрі өзіне өзінің сенімін арттырып, өз пікірін дәлелдеуге үйрету.

Сабақта қолданатын тәсілдер: интерактивті тақтамен жұмыс, жазылым, оқылым, екеуара пікірталас

Сабақтың барысы: бүгінгі сабақ ҚР Президентінің 2018 жылдың 9 қаңтарында жарияланған Жолдауына арналады, соның ішінде «Адами капитал – жаңғыру негізі» атты жетінші тармағына сүйене отырып, тапсырмаларды орындаңыз.

Бейне фильм көрсетіп, одан кейін студенттерге сұрақтар беру:

1. Бейне фильм не туралы?
2. Бұл Жолдау қашан жарияланды?
3. Президент өз Жолдауында қандай міндеттерге тоқталды?
4. Бүгінгі сабағымыз неге арналады?

Оқытушының кіріспе сөзі

1-тапсырма: Презентацияға сүйеніп, Президент өзінің Жолдауында неше және қандай негізгі міндеттерге тоқталғанын айтып беріңіз (презентация көрсетіледі).

2-тапсырма: Презентация бойынша студенттермен әңгіме өткізу.

1. Президент ел алдына неше мақсат қойды?
2. Елбасымыз қандай маңызды бағыттар туралы айтты?
3. Құрылыс туралы не айтты?
4. Білім беру туралы не айтты?
5. Медицина туралы не айтты?

Жазылым.

3-тапсырма: Жолдаудың «Адами капитал – жаңғыру негізі» тармағынан таныс емес сөздер мен сөз тіркестерді төмендегі кесте бойынша теріп жазыңыздар. «Сын есім+зат есім», «Зат есім+зат есім»

4-тапсырма: Сөз тіркестерінің орыс тіліндегі баламасын жазыңыз.

1. Жаңа сапа - .....
2. Озық жүйелері - ... ..
3. Жаңа білімді меңгер - ... ..
4. Оқыту сапасын күшейту - ... ..
5. Өзгерістерге үнемі бейім болу - ... ..
6. Біліктілігін арттыру жолдары

5-тапсырма: Сөз тіркестерінің қазақ тіліндегі баламасын жазыңыздар.

1. Нагрузка на учеников - ... ..
2. Подушевое финансирование - ... ..
3. Развивать педагогические кадры - ... ..
4. Усилить качество преподавания - ... ..
5. Пересмотреть подходы к обучению - ... ..
6. Свободное владение казахским, русским, английским языками - ... ..
7. Терминологически приблизить казахский язык к международному уровню - ... ..

Айтылым.

6-тапсырма: Студенттермен әңгіме өткізу.

Сұхбаттасу сұрақтар мен жауап беру арқылы өтеді (жұппен жұмыс): Бірінші студент сұрақ қояды, екінші студент жауап береді.

Бірінші студент: - Білім берудің жаңа сапасының мақсаты не?

Екінші студент: - Білім беру ісінде өзіміздің озық жүйемізді құруды жеделдету қажет.

1-ші студент: - Бұл жүйе кімді қамтиды?

2-ші студент: - Елбасының Жолдауында "Барлық жастағы азаматтарды қамтиды",- деп жазылған.

1-ші студент: - Президент білім беру бағдарламалары жөнінде не айтқан?

2-ші студент: - Олардың негізгі басымдығы өзгерістерге үнемі бейім болу және жаңа білімді меңгеру қабілетін дамыту болуға тиіс.

тапсырма: Сұрақтар мен жауаптарды диалогке айналдырыңыздар.

- Білім берудің сапасын көтеру үшін не істеу керек, білесің бе?

- Білемін.

- Не істеу керек?

- Жүйелерімізді құруды жеделдету керек.

- Жүйелерімізді құруды жеделдету керек пе?

- Иә.

- Қандай жүйелерді?

- Озық

- Ә, солай ма?

тапсырма: Диалогті оқыңыз.

- Президент білім беру бағдарламалары жөнінде не айтқан, айтшы?

- Айтайын. "Бағдарламалардың негізгі басымдығы бейім болу керек",- деді.

- Бейім болу керек, - деді ме?

- Иә.

- Неге?

- Өзгерістерге.

- Неге? Неге?

- Өзгерістерге.

- Бағдарламалар нені дамытуға тиіс?

- Жаңа білімді меңгеру қабілетін.

- Жаңа білімді меңгеру қабілетін бе?

- Иә.

7-тапсырма пікірталас: 1. Президент «Еліміздің университеттеріндегі педагогикалық кафедралар мен факультеттерді дамыту қажет», - деді. Елбасымыздың бұл пікірін сіздер қалай түсінесіз? Өз ойыңызды білдіріңіз.

Үлгі: Студенттің жауабы: - Біріншіден, біздің ойымызша, бұл "педагогтерді дайындау" деген ой.

Екіншіден, "жас ұрпақты жаңа білімге оқытатын мамандар дайындау қажет" деген сөз.

Үшіншіден, қазір жаңа талаптарға сай жаңа мұғалімдерді дайындау керек.

2. Біздің университет әртүрлі мамандарды – заңгерді, инженерді, мұғалімді де дайындайды. Сіздердің ойыңызша, бұл дайындық қандай мәселелерді тудырып отыр, пікіріңізді білдіріңіз.

3. Президент жас ұрпақты ғылыми–зерттеу салаға және өндірістік–технологиялық ортаға ұтымды түрде кірістіруге не істеу керек екенін айтты. Сіздің ойыңыз.

4. Президент жоғарыдағы ұсыныстар нәтижесінде неге жол ашатынын айтты. Елбасының пікірін өз сөзіңізбен айтып беріңіз.

Сабақты қорытындылау: Жоғары білім беру ісінде тағы не істеу керек? (постер жасау) А3 форматты төртке бөлу, әр бөлігіне сұраққа жауабын жазу.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. 2018 жылдың 10 қаңтарындағы Қазақстан Республикасы Президентінің «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауы.

2. К.М.Атығаеваның, А. С. Бейсенбаеваның, М. Қ. Атығаеваның «ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдаулары бойынша СӨЖ-ді ұйымдастыру тапсырмалары» атты студенттерге арналған оқу-әдістемелік құралы.

Как вести себя на улице, в общественных местах и транспорте

(Технологическая карта организованной учебной деятельности)

Есенова Сандугаш Оразбековна, воспитатель
КГКП Санаторный ясли сад № 3 «Гнездышко»
Отдела образования акимата г.Экибастуза Павлодарской области

Программное содержание:

Образовательные задачи: Знакомить детей с правилами поведения в общественных местах; закреплять знания по безопасности движения.

Развивающие задачи: Развивать логическое мышление.

Воспитательные задачи: Воспитывать дисциплинированных пешеходов, пассажиров. Формировать навык правильного поведения на улице, в общественных местах, транспорте.

Материал и оборудование: макет автобуса, картинки мест общественного пользования, картинки, фотографии «Как вести себя на улице», карточки для индивидуальной работы, ХОРПЛОША, мнемотаблица, иллюстрации, звукозапись, проектор.

Этапы деятельности	Действия педагога	Деятельность детей
Мотивационный	Коммуникативная игра «Здравствуй!» Кого ни повстречаем, Здоровья пожелаем. Друг к другу повернемся, Скажем: «Здравствуй»,	идут в парах по группе поворачиваются лицом друг к другу «Здравствуй»,

	«Улыбнемся». Кого ни повстречаем, Здоровья пожелаем. Друг к другу повернемся, Обнимемся и улыбнемся. Приход ХОРПЛОШИ - звукозапись -Ребята, сегодня мы с вами будем учиться как себя вести в общественных местах. А кто знает, какие места называют общественными?	улыбнемся - говорят здороваются правыми руками обнимают друг друга высказывают свои знания, предположения
Организационно-поисковый	Беседа с ХОРПЛОШЕЙ – Общественные места – это места большого скопления людей. Назовите известные вам общественные места. - Чтобы сохранить здоровье и безопасность свою и окружающих, следует соблюдать правила поведения в общественных местах. Девизом нашего сегодняшнего занятия могут быть такие стихотворные строки: ХОРПОЛОША - Звукозапись Я по городу иду И в беду не попаду, Потому что твердо знаю: Правила я выполняю. Что за правила такие? Очень в общем-то простые. С ними будет жизнь прекрасна, Весела и безопасна! Какие это правила? Знаете ли вы их? - Ребята, наш ХОРПЛОША почему-то стал мрачным Правила поведения. СЛАЙДЫ. На улице: -Нельзя сорить. Вопросы: -Почему нельзя выкидывать мусор из машины? -Как вы думаете? -Посмотрите на речку. Как вы думаете живет ли в ней рыба?	- Транспорт, магазин, кинотеатр. ответы детей Дети по фотографиям рассказывают чего нельзя

	-Можно ли купаться там? -Можно ли брать воду для того чтоб напоить корову? -Коней? -Почему? - Часто в городе на улицах мы видим мертвых птиц. Как вы думаете, что с ними случилось? -Когда вы с мамами, бабушками гуляете в парке, возле дома, бросаете обертки от конфет, пустые бутылки из под сока? -Можно ли играть в этой песочнице? Почему? -Многие из них просто склеивали брошенную жевачку. И Клювы, и желудок их склеился. И не стала больше птица ловить мошек, комаров, петь песни. -Не рекомендуется в транспорте есть, в том числе и мороженое. -Обгонять идущих впереди следует слева ХОРПЛОША поворачивается добрым цветом к детям, воспитатель благодарит детей. ХОРПЛОША предлагает обыграть ситуации. -если тротуар узкий, то надо попросить разрешения и пройти. -при встрече дорогу уступает младший – старшему, мужчина – женщине. Рассказывает «Бараны на мосту» С. Михалков Мнемотаблица Читает «Две козочки» М. Коцюбинский. ХОРПЛОША предлагает проверить знание детей Работа с карточками В транспорте: -Не мешайте другим входить в транспорт Работа с карточками. Задание: Там где правильно люди садятся в автобус, зарисуй кружок зеленым, а где неправильно – черным.	

	-Уступите место старшим и тем, кому по ка- ким-либо причинам трудно стоять. -выходя из транспорта, надо помочь тем, кто выходит после вас – подать им руку. -При переходе улиц надо соблюдать правила дорожного движения. В театре, кинотеатре или музее: -Обязательно поздоровайтесь с билетером или гардеробщицей. -Проходить на свое место в театре или в кино следует лицом к сидящим. -Если вы опоздали и вошли в зал после третьего звонка, садитесь на ближайшее свободное место. На свое перейдете во время антракта. - Во время спектакля нельзя есть конфеты, раз- говаривать, пересаживаться, говорить по теле- фону. - В музее, на выставке можно тихо разговари- вать, если экскурсовод закончил экскурсию. - В музее нельзя трогать экспонаты. Читает «Азбука поведения! Я. Пишумов Игра «Выбери правильный ответ» Во время поездки на автобусе можно: громко разговаривать петь песни требовать себе место на сиденье вставать на сиденье ногами уступать место старшим ставить на сиденье грязные вещи – Чтобы не создавать угрозу своему здоровью и	Обыгрывают си- туацию Слушают , работа- ют по мнемотабли- це Слушают и рас- сматривают иллю- страции, беседуют по тексту Выполняют зада- ние топают хлопают топают топают хлопают

	здоровью окружающих, в общественных местах надо соблюдать общепринятые правила поведения.	
Рефлексивный	ХОРПЛОША благодарит детей за их знания, помощь и предлагает, если было интересно детям на занятии то закрасить силуэт Хорплоши яркими карандашами, если нет, то коричневым и дорисовать	Дети с помощью цветных карандашей выражают свое отношение к прошедшему занятию

Алтын сақа (интеллектуалды сайыс)

Кунафина Динара Агзамовна

бастауыш сынып мұғалімі

Астана қаласы Білім басқармасының "№52 мектеп-гимназиясы" ММ

Мақсаты: Оқушыларды оқуға ынталандыру, білім деңгейін арттыру;

Оқушыларды алғырлыққа, шапшаңдыққа, көркем сөйлеуге баулу.

Әдісі: сұрақ – жауап, логикалық тапсырмалар

Көрнекілігі: Интербелсенді тақта, үлестірмелі тапсырмалар, маркерлер, А4 қағаздар, шарлар.

Ойынның мазмұны:

Барысы:

Құрметті ұстаздар, сайысқа қатысатын оқушылар! Бүгін 3–сынып оқушылары арасында өткізгелі отырған «Алтын сақа» интеллектуалды ойын – сайысын көріп тамашалайсыздар. Бұл сайысқа әрбір сыныптан өздерінің сыныптарының намысын топпен бірге көрсете алатын оқушылар қатысып отыр. Қатысушыларға сәттілік тілейік!

Стикер түстері бойынша топқа бөлу.

Оқушыларымызға әділ баға беретін әділ қазыларымызды таныстырып өтейік.

1. _____
2. _____
3. _____

Сайыс шартымен таныстыру.

«Алтын сақа» ойыны 4 кезеңнен тұрады.

1. «Алшы» (тұрақты сөз тіркесінің мәнін ашу)
2. «Тәйке» - Тапқыр болсаң тауып көр. (Логикалық есептер)
3. «Шік» - Мәтін мазмұнына сай мақал–мәтел айту.
4. «Бүк» - Сиқырлы ұяшықтар

1. «Алшы» - Бұл кезеңде тұрақты сөз тіркестерінің мәнін ашу. Қол көтеріп жауап береміз.

1. Арасынан қыл өтпейтін -Тату, дос
2. Ит арқасы қиянда, ит өлген жер - Алыс, қашық
3. Жерге кіріп кете жаздау - Ұялу.
4. Қой аузынан шөп алмас - Момын
5. Төбесі көкке жеткендей – қуану
6. Қуанышы қойнына сыймады (қуанды)
7. Қолы қолына жұқпады (тез қимылдады) –
8. Саусағының ұшын қимылдатпады (қозғалмады, еш нәрсе істемеді)
9. Ине шаншар жер жоқ – толық, тығыз

2. «Тәйке» - Тапқыр болсаң тауып көр. (Логикалық есептер)

1. Даниярда қанша белгі болса, тағы да сонша белгі сыйлады. Енді барлығы 10 белгі болды. Әуелде Даниярда неше белгі болды? (5)

2. Бір қорапқа 10 қызыл моншақ немесе 6 жасыл моншақ сыяды. Қандай моншақтар ұсақ, қызылы ма, жасылы ма? (қызыл моншақтар ұсақ)

3. Қайраттың екі ағасы мен бір апасы бар. Отбасында неше ұл, неше қыз бар? Ал барлық баланың саны қанша? (3 ұл, 1 қыз; 4 бала)

4. Бүгін Анар нешеде болса, үш жылдан кейін Мәдинаға да сонша жас болады. екі қыздың қайсысы өлкен? (Анар үлкен)

5. Балалар еңбек сабағында орындыққа 1 аяқ дайындады. Бұл 3 орындыққа жете ме? (жетеді)

6. Үстел үстінде 3 қияр, 2 сәбіз және 5 апельсин тұрған. Үстел үстінде барлық көкөністер қанша? (5)

7. Қоянның үйінен құдыққа дейінгі жер 30 метр. Ол 1 шелек су әкелу үшін неше метр жерді жүріп өтуі керек? (60 метр)

8. Жанболат Нұрболаттан үлкен, ал Нұрболат Бекболаттан үлкен. Үйдегі ең кішісі кім? (Бекболат)

9. Аулада тауықтар мен иттер жүр. Бала олардың аяқтарын санағанда 10 аяқ болды. Аулада неше тауық және неше ит жүр? (екі нұсқа болуы мүмкін) (1 тауық, 2 ит; 1 ит, 3 тауық)

3. «Тәйке» - Мәтін мазмұнына сай мақал – мәтел айту. Мәтіннің мазмұнын мұқият тыңдап алып, мазмұнына сай мақал айту. Яғни, тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін жасау керек.

1 – топ: «Алты түлкі»

Ертеде алты түлкі дос болыпты. Біреуінің құйрығы шолақ екен. Құйрығы ұзын бес түлкі:

- «Сенің құйрығың жоқ» — деп келеке қылып, күле беріпті. Сол уақытта шолақ түлкі «осы бес түлкінің де құйрығын шолақ қылып қояйын» деп ойлап, бес түлкіге айтыпты.

- «Біз бір жақсы ойын ойнайық» — деп түлкілерді алып келіп, қарағайға байлап қойып, өзі бір талдың басына шығып түлкілерге:

- «Мына жақта бүркіттер келе жатыр» дейді де, өзі қаша жөнеледі. Сонда бес түлкі қашамын деп құйрықтарын үзіп, бәрі де шолақ болып қалады. Бесеуі бірдей шолақ болғаннан кейін мазақ етіп, күлмейтін болыпты. ("Күлме досқа, келер басқа". "Сиырға туған күн, бұзауға да туады").

2 – топ: «Атасы мен немересі»

Ата қартайып, күші кеміді, нашар көретін, нашар еститін болды, ішкен тамағын алдына төгетін болды. Не үшін десеңіз, оның аяқ қолы кәріліктен қалтыраушы еді.

Шалдың бұл ісі баласы мен келініне ұнамады. Олар шалға алдына жаман дастарқан жайып, тамақты жаман ыдысқа құйып, бөлек беретін болды.

Немересі өзінің әкесіне атамды бөлек отырғызба деуге бата алмайды. Бір күні ол ағаш жонып отырады. Әкесі көріп; «Шырағым не істеп жатырсың?» -дейді. Сонда баласы; «Аяқ істеп жатырмын, шешем мен екеуің атам құсап қартайғанда, сендерге тамақты осы аяққа құйып беремін»-дейді.

Бұл сөзді естіп, шалдың баласы ұялып, әкесін бөлек отырғызып тамақ беруді қояды. ("Әкеңе не қылсаң, алдына сол келер").

3 – топ: «Шибұт, Қылмойын, Қарынбас.»

Қарынбас, Қылмойын, Шибұт үшеуі жолдас екен. Бір күні бұлар бір тоқты ұрлап сойыпты. Тоқтыны бұзып, етін қазанға салайын деп жатады. Қарынбасқа "Жынын төгіп кел" деп қарынды беріпті.

Қарынбас қарынды тысқа алып шығады. Сол кезде қара шыбындар қарынға да, Қарынбастың басына да үймелепті. Басындағы шыбынды қағамын деп, Қарынбас басын ұрып алыпты. Жұмыртқадай жұқа бас жарылып, жан тапсырыпты.

Қарынбас қалайша кешікті деп, Шибұт далаға шығады. Өліп жатқан Қарынбасты көре салып;

Әй, Әттеген-ай!- деп екі қолымен санын салып қалады. Сол кезде ши бұты шырты етіп сынып, ол да мүрдем кетіпті. Шибұттың даусын естіп, Қылмойын жүгіріп шығады. Өліп жатқан екі жолдасын көреді де;

- Ойбай! Бауырым-ай! - деп дауыстай бергенде, қыл кеңірдегі үзіліп кетіпті ("Ұрлық-түбі қорлық").

4. «Бүк» - Сиқырлы ұяшықтар

Ойынның шарты, ұяшықтарды таңдау арқылы, берілген тапсырмаларды орындау.

Математика пәні бойынша:

1. Тік төртбұрыштың ұзындығы 8 см, периметрі 22 см-ге тең. Тік төртбұрыштың ені қандай?(3см)

2. Екі сыныпта 63 оқушы бар. Біреуінде 32 оқушы. Келесі сыныпта неше оқушы бар? (31 оқушы)

3. $x+5=13$ теңдеудің мәнін тап. (8)

4. Арман мен Дәурен ақшаларын қосып 8 теңгеден 2 батон нан алды. Егер Дәуренде 9 теңге болса, Арманда қанша ақша болды? (7 теңге)

Қазақ тілі пәні бойынша:

1. "Төртінші сөзін сөз құрамына талда. (төрт – түбір, і – жалғау, нші - жалғау)

2. Етістік нені білдіреді? Сұрақтары қандай? Мысал келтір. (Заттың қимылын, іс – әрекетін білдіретін сөздерді етістік дейміз. Не істеді? Не қылды? Қайтті? Мысалы: отырды, жазды, келді).

3. Айжан Алматыда тұрады. Сөйлемдегі сөздерге сұрақ қою арқылы сөздердің байланысын тап. (Кім тұрады? – Айжан тұрады. Қайда тұрады? – Алматыда тұрады. Айжан Алматыда не істейді?- Айжан Алматыда тұрады).

4. Кітап сөзіне дыбыстық талдау жаса. (5 әріп, 5 дыбыс, 2 дауысты дыбыс, 3 дауыссыз дыбыс, 2 буын бар. К-дауыссыз, қатаң; і-дауысты, жіңішке; т- дауыссыз, қатаң; а-дауысты, жуан; п-дпауыссыз, қатаң).

Әдебиеттік оқу бойынша:

1. Диалог дегеніміз не?

2. «Ұшқан ұя» мәтінінің авторы кім? (Бауыржан Момышұлы)

3. Сыбаға дегеніміз не?(Өзіне тиісті олжа)

4. Абай Құнанбаевтың бір өлеңін жатқа оқы.

Дүниетану бойынша:

1. Түсбағар дегеніміз не? (көкжиек тұстарын анықтайтын арнаулы құрал)

2. Жеміс ағашынан мол өнім алу үшін кімдер еңбек етеді? (бағбаншы)

3. "Теңіздің" ортасында не бар? (ң әріпі)

4. Былғары неден жасалады? (мал терісінен)

Қорытынды: Сайыс соңында жеңіске жеткен топтар мақтау қағазымен марапатталды. Осыменен жарысымыз аяталды. Келесі кездескенше аман-сау болыңыздар!

Числовые промежутки

(Конспект урока по алгебре в 8 классе)

Пшеничникова Оксана Владимировна
Северо – Казахстанская область, Айыртауский район
КГУ «Антоновская средняя школа»

Урок-закрепление.

Цель:

1. Актуализировать личностный смысл учащихся к изучению темы учебного материала «Числовые промежутки», помочь развить познавательный интерес к работе с числовыми неравенствами.
2. Способствовать грамотному усвоению и закреплению свойства неравенств.
3. Систематизировать знания учащихся в решении неравенств и отработать практические навыки в решении неравенств на числовых промежутках.
4. Содействовать развитию у учащихся потребности в творческой деятельности, в самовыражении, самоактуализации через различные виды работ.

1. Вступительное слово учителя.

Тема нашего урока «Числовые промежутки». Урок-закрепление.

Задачи урока: (предложить учащимся задачи урока сформулировать коллективно).

1. Закрепить свойства неравенств.
2. Отработать навыки решения двойных неравенств.
3. Закрепить умение записывать неравенства в виде числовых промежутков.
4. Выполнить самостоятельную работу.

План урока:

1. Годы жизни великих математиков.
2. Демографическая справка.
3. Задание на закрепление свойств неравенств.
4. Задание на определение неравенств на числовом промежутке.
5. Графическое изображение числовых промежутков. Познакомимся с исторической справкой. (В качестве домашнего задания учащимся было предложено подготовить сведения о годах жизни математиков)./Сообщения учащихся/.

Годы жизни великих математиков:

Пифагор - 580-500 г.г. до н.э.

Евклид - 365-300 г.г. до н.э.

Архимед- 287-242 г.г. до н.э.

В.- Какова продолжительность жизни каждого из математиков?

/вычислить/(устная разминка).

-Почему счёт идёт в обратную сторону?

-Как записать годы жизни с использованием неравенств и числовых промежутков?

На этот вопрос мы попробуем ответить на уроке

-Наша эра: Рене Декарт – 1596 – 1650 г.г.

Лобачевский Н.В. - 1792 -1856 г.г.

Ковалевская С.П. - 1850-1891 г.г.

В.- Какова продолжительность жизни мужчин и женщин в России в настоящее время /в сравнении/?

-Числа, числа, числа... Вокруг нас одни числа...

В.- Как увидеть неравенство на числовом промежутке?

2. Повторение ранее изученного. Выполнение заданий.

1. Закрепление свойств неравенств /на примерах/.

Узнайте, какие точки, отмеченные на координатной, изображают а, в, а-2, в-8, а+11, в-10, если а>в.

2. Если $-3 < y < 3$, /Проговаривают учащиеся решение, показать верное решение/.

* $y+3$ *

* $3y$ *

* $-y$ *

* $-y <$

* $3-y$ *

* $|y|$ *

3.Выполнить самостоятельно:

Оцените значение выражения и заполните пропуски:

Если $-2 \leq x \leq 4$, то

* $5x$ *

* $5+x$ *

* $-5+x$ *

* $-5x$ *

* $\leq -5x \leq$

* $3x-5$ *

/Проверим себя - открыть слайд после того, как прорешает весь класс/.

4.Выполнение самостоятельной работы. Слайд «Самостоятельная работа».

1. Работа на карточках. /Объяснить, дать инструкцию/

- Проверка выполненного решения с плаката после взаимопроверки. / Оценить /

Выполнить задания, ответить на вопросы и заполнить таблицу.

№ п/п	Неравенство и график изображ. множества решений	Числовой проме- жуток	Если существует	
			Наим. число	Наиб. число
1	$-7 \leq X < 4$ 	$[-7; 4)$	-7	--
2	$-7 \leq X \leq 4$ 			
3	$-7 < X \leq 4$ 			
4	$X < 6$ 	$(-7; 4)$		
5	$X < 6$ 			
6	$X \geq 3$ 	$[3; + \infty)$		

2.Самостоятельная работа со слайда.

/Выбрать верное решение и записать только букву./

Задание 5

А) $x \leq -2$

Б) $-3 < x < 5$

В) $-12 \leq x \leq -10$

Г) $-0,6 \leq x < 0,5$

Д) $x \geq n$

Е) $|x| \geq 5$

-Прочитать слово. /- «Верно!»/

3.Вернёмся к вопросу, заданному в начале урока.

-Как увидеть неравенство на числовом промежутке?

-Возвращение к годам жизни математиков (дать возможность учащимся самостоятельно определить правильность записи продолжительности жизни людей в виде неравенств и числовых промежутков):

а) Как записать в виде неравенств годы жизни и определить эти годы на числовых промежутках?

б) А где «Я»? (На слайде на ряду с великими учеными появляется ученик, прототип любого учащегося данного возраста).

- Как записать в неравенстве годы жизни?

- Сможем ли определить продолжительность своей жизни?

(Обсуждение и высказывание мнений учащихся класса).

4.Записать дом.задание: №764,766,770,775./ Дать инструкцию по домашнему заданию/.

5.Рефлексия. Что нового узнали?

Где себя «увидели»?

Что интересного возьмёте на память?

(Мнения учащихся о том, что нас окружают сплошь числа, как в фильме «Матрица»).

6.Эпиграф: «Числа не управляют миром, но показывают, как управляется мир» /Гёте/

7. Итог: «И самому мудрейшему из умов всегда останется чему ещё поучиться».
 /Сантаяна /

My food

Чайканова Гүлбану Жексенбайқызы

Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Маңғыстау облысы, Маңғыстау ауданы, Шетпе кенті,

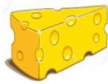
Алшын Меңдалыұлы атындағы орта мектеп

Long-term plan unit: Unit 5. My food	School:
Date:	Teacher name: Chaikanova Gulbanu
Grade: 1A	
Theme of the lesson:	My food
Learning objectives(s) that this lesson is contributing to	1. UE9 use basic present simple forms [positive and negative] to give basic personal information 1. S3 pronounce basic words and expressions intelligibly 1. S5 produce words in response to basic prompts 1. S1make basic personal statements and simple statements about objects
Lesson objectives	All learners will be able to: pronounce basic words and expressions intelligibly Make up correct positive and negative sentence about the things they like and dislike Most learners will be able to:

	recognise and name some words according to the topic, follow the instruction according to the task Make more than 2 sentences correctly using different sentence structure Some learners will be able to: Make more than 4 sentences and read some of the words from the topic	
Success criteria	Students will have succeeded in this class if they: Name at least 5 out of 7 words correctly Followed the instruction of the teacher immediately with support Say at least 2 sentences about what they like and dislike correctly	
Value links	Mangilik el	
Cross curricular links	Kazakh language and literature, Russian language and literature (naming things in Kazakh, Russian and English)	
ICT skills	Ppt -By teacher, interactive websites	
Previous learning	My pet. Revision of the words – colours, animals and pets	
Plan		
Planned timings	Planned activities (replace the notes below with your planned activities)	
Beginning	Get students ready to the class by greeting them, asking questions about their feelings. Hello! How are you today? Warm up activity. These are pictures of pets and animals. L come here choose your favourite pets and animals and describe them. Answer my questions What is it? What colour is it? Is it big or small? T gives to each group half of the cards of the pets and cover them find the other half and guess what the pictures are. T will encourage Ls to name them in Kazakh /Russian language. T should divide Ls into 2 groups. 1 st group is Food. 2 nd group is Fruit.	
5 min		
5 min	Tell the learners what about our theme? Yes, our theme is My food. I'll give you sheet of paper of criteria based assessment and I'll give you marks with fruits.	
Middle	Teacher drills pronunciation of the words correctly. Milk, cheese, banana, juice, eggs, chicken. Once they repeat after the T, then they repeat individually. Use of English . I like \ I don't like Go back to the PPT and make up sentences together with students. I like bananas. Yum! I like juice! Yum! I don't like eggs! Yuk! I don't like cheese! Yuk!	PPT
5 minutes		
3 mins	Write. Talk with your friend	PPT/cards

5 mins	<i>eechs sgeg ikml iejcu chcikne nnbasaa</i> <i>cheese eggs milk juice chicken bananas</i>	flashcards				
5 mins	2.Let’s listen and read - I’ve got some milk for you! - I like milk. Yum! - I’ve got some cheese for you! - I like cheese. Yum! -Oh, look! I’ve got some eggs for you! - Oh,no! I don’t like eggs! Yuk!	CD player				
5 mins	<i>Warm up. Let’s watch the video and do exercises</i> <i>Bilimland. Match the pictures.</i> <table><tr><th><i>Vegetables</i></th><th><i>Fruit</i></th></tr><tr><td></td><td></td></tr></table> Role play. T will invite two learners. 1st learners will be shop assistant and 2nd learners will be customer. For example: I’ve got some milk for you! I like milk. (Peer assessment: others listen when somebody says a sentence and corrects or helps to say)	<i>Vegetables</i>	<i>Fruit</i>			https://www.y outube.com/w atch?v=utwgf_ G91Eo https://bilimla nd.kz/
<i>Vegetables</i>	<i>Fruit</i>					
End	Feedback Reflection <i>Open microphone</i> Today at the lesson Today at the lesson I have problems with ... Today at the lesson I want to know about ...					
5 min						
2 min	Marking You are active today. Which fruit have you got? I’ll give you your marks... Homework Your homework is exercise 4 and to learn new languages					

Любовь к отчизне начинается с любви к своей малой родине

**Болтаева Светлана Евгеньевна, воспитатель
ГККП «Ясли-сад №69 акимата города Костаная
отдела образования акимата города Костаная»**

***Аннотация:** Для современного человека стало актуальным восстановление культурно-исторических связей с родным краем, своей малой родиной. Начинать этот процесс надо с детства, с самого доступного для детей – личности самого ребенка, жизни его семьи, знакомясь с биографией своих родителей, бабушек, дети начинают понимать связь времен, преемственность поколений, начинают понимать свою причастность к историческим событиям. Большое значение для познавательного, социально-личностного и нравственного развития детей дошкольного возраста имеет знакомство с родным городом, его достопримечательностями, улицей, на которой проживает ребёнок, с известными людьми, которые строили наш город. Очень важно с юных лет прививать навыки бережного отношения к природе родного края, к культурно-историческому наследию предков.*

В настоящее время в период нестабильности в обществе, возникла необходимость вернуться к лучшим традициям нашего народа, к его вековым корням, к таким вечным понятиям как род, родство, Родина. И поэтому начиная с дошкольного возраста необходимо формировать у детей высокие нравственные и морально-психологические качества, среди которых важное значение имеет патриотизм. Понятие патриотизм – это чувство любви к Родине. Понятие «Родина» включает в себя все условия жизни: территорию, климат, природу, организацию общественной жизни, особенности языка и быта. Быть патриотом – это значит ощущать себя неотъемлемой частью Отечества [1, с.3].

Как отметил в программной статье Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»: «Патриотизм начинается с любви к своей земле, к своему аулу, городу, региону, с любви к малой родине... Почему малая родина? Человек – существо не только рациональное, но и эмоциональное. Малая родина – это место, где ты родился и вырос, а порой и прожил всю жизнь. Там горы, реки, рассказы и легенды об их возникновении, имена людей, оставшихся в памяти народа. Можно продолжить перечисление. Все это важно... От малой родины начинается любовь к большой Родине – своей родной стране (к Казахстану)» [3, с.2].

Показать через малое большое, зависимость между деятельностью одного человека и жизнью всех людей — вот что важно для воспитания нравственно-патриотических чувств.

Организованная таким образом работа будет способствовать правильному развитию микроклимата в семье, а также воспитанию любви к своей стране.

Например, воспитывая у детей любовь к своему городу, необходимо подвести их к пониманию, что их город — частица Родины, поскольку во всех местах, больших и маленьких, есть много общего:

- повсюду люди трудятся для всех (учителя учат детей; врачи лечат больных; рабочие делают машины и т.д.);
- везде соблюдаются традиции: Родина помнит героев, защитивших ее от врагов;

- повсюду живут люди разных национальностей, совместно трудятся и помогают друг другу;

- люди берегут и охраняют природу;

- есть общие профессиональные и общественные праздники и т.д. [2, с.5].

Так как ознакомление с родным городом имеет большое значение в воспитании патриотических чувств дошкольников, в развитии их интеллектуального и творческого потенциала, в расширении кругозора, а беседы с детьми, мониторинговые мероприятия показали, что знания детей в этой области недостаточные, поверхностные, мы решили использовать в работе с детьми старшей группы разработанную нами программу «Ознакомление с родным городом».

Программа «Ознакомление с родным городом» рассчитана на 18 часов и включает в себя следующие темы: «Моя семья», «Мой детский сад», «Мой дом, моя улица», «Моя малая Родина – город Костанай», «Достопримечательности города», «Труд взрослых в городе», «Отдых костанайцев», «Растительный мир родного края», «Животный мир Костанайщины», «Наши пернатые друзья», «Транспорт города», «Я, ты, он, она – вместе дружная семья», «Промышленность города», «Сельское хозяйство», «Искусство нашего края», экскурсия в краеведческий музей, «Воины солдаты – защитники нашей Родины», экскурсия к реке Тобол.

«Малая Родина» прежде всего – семья, дом, детский сад, это неповторимая природа, которая его окружает, памятные места родного города, его культурные и исторические центры, улицы, известные люди, которыми гордятся горожане.

Дети должны знать свой город и любить его как неотъемлемую часть Родины. Город для ребёнка начинается с его дома и ограничен ближайшим пространством. Дом – это и близкие люди, и конкретные вещи, то, что воспринимается непосредственно. Адрес – уже обобщенное понятие, вбирающее в себя всё конкретное, что характеризует дом. Адрес – это и номер дома, и улица с её названием. С адреса начинается отход от конкретного и формирование понятий «улица», «город». После того как вместе с родителями дети проходят по своей улице, а затем и по другим, они начинают понимать, что в состав города входит много улиц. Взрослый называет улицы, поясняет название, придавая им своеобразную конкретность.

Раскрывая детям историю рождения нашего города Костанай, рассматривали карту города, рассказывали легенду о могучем батыре Косе и своенравной красавице Танай, о том, что Костанай – Родина целинников, о том, что постепенно строились многоэтажные дома, фабрики и заводы, развивалась торговля, что способствовало его развитию и процветанию.

При ознакомлении детей с достопримечательностями нашего города использовали рассказ о памятниках: Ы. Алтынсарину, А. Байтурсынову, Б. Майлину; бюсты: Дважды Героям Советского Союза И.Ф. Павлову и Л.И. Беде, А. Иманову, Л.И. Тарану; мемориальный комплекс памяти погибших в годы ВОВ; монумент «Покорителям целины», установленный на площади Целинников; проводили игру «Загадаем – отгадаем». Дети по изображению отгадывали и рассказывали о достопримечательностях города: памятниках, зданиях, детских спортивных площадках и др.

Провели знакомство с растительным и животным миром родного края, использовали слайдовые презентации и различные дидактические и подвижные игры.

Экскурсии старших детей по городу связаны с рассказами о людях, живущих в нашем городе, их труде. Постепенно на фактах дети глубже начинают понимать общественный характер труда людей, значение продукции конкретных производств для всей страны. Усвоив общее понятие «город» (или «поселок», «деревня»), дети по аналогии представляют другие города (другие населенные пункты). Они уже сами могут говорить: «В Казахстане много городов».

С малых лет дети должны знать, что Казахстан – многонациональное государство, что все народы нашей страны равны. Они помогают друг другу в труде, вместе защищают наше государство от врагов и борются за мир во всем мире.

Результаты нашей работы показывают, что использование в работе иллюстраций, слайдов, фотоальбомов, видеофильмов, художественной литературы по ознакомлению детей с родным городом, достопримечательностями и историческими памятниками, вызывают у детей интерес, повышают степень осознанности усвоенного материала.

Благодаря использованию различных форм и методов работы в процессе ознакомления дошкольников с родным краем, у детей формируются такие нравственные качества, как любовь к Родине, своему Отечеству, к родной природе, к людям, населяющим эту землю.

Систематическая и планомерная работа по воспитанию у детей патриотических чувств, способствовала обогащению знаний дошкольников. Пополнение активного и пассивного словаря детей, способствовало формированию наглядно-образного мышления у детей. В игре и труде между детьми улучшились дружеские взаимоотношения.

Надеемся, что полученные в детском саду знания пригодятся ребятам в их дальнейшей жизни.

Литература:

1. Махин В. Уроки мужества и патриотизма – Казахстанская правда: общенациональная ежедневная газета – 19.02.2009. – №43-44 – стр.3

2. Маханева М.Д. Нравственно-патриотическое воспитание дошкольников – Методическое пособие – М.: Сфера, 2010. – стр. 96

3. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания – Статья Президента Республики Казахстан – Егемен Қазақстан: республиканская газета – 13.04.2017. – №039 – стр.2

Использование интернет ресурсов: <http://school-collektion.edu.ru>; nsportal.ru; dohkolonok.ru.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың байланыстырып сөйлеуін дамыту бойынша жүргізілетін жұмыстардың интерактивті нысандары

Бүлембаева Ризагүл Исаинқызы

жоғары санатты қазақ тілі мұғалімі

№22 «Әлем» бала бақшасы МҚКК, Астана қаласы

"Қазақ тілі - мемлекеттік тіл, ол тек қана бір ғана ұлттың тілі болып қана қоймай, Қазақстандықтарды біріктіретін тіл ретінде оған барлық адамдар ұмтылуы керек"

Н.Ә.Назарбаев.

Қазақстан Республикасының Ата Заңының 7-бабында “мемлекеттік тіл – қазақ тілі” деп жазылған [1].

Аннотация: Мектепке дейінгі жастағы балалардың байланыстырып сөйлеуін дамыту бойынша жұмыстардың интерактивті нысандары бағытындағы жұмыстың мақсаты іс-жүзіндегі қажеттілікпен айқындалады, нақты айтқанда қазақ тілін оқытудың негізгі мәселелері қазақ тілі бойынша ұйымдастырылған оқу қызметінде қолданылатын әдіс-тәсілдерді оңтайландыру. Бұл мақалада балаға мемлекеттік тілді үйретуді қандай

жолдар мен әдістердің көмегімен іске асыру жөніндегі бірлескен ізденістер мен толғаныстар нәтижесі жазылған.

Болашақ ұрпақты оқыту мен тәрбиелеуді қоғам мүддесіне үйлесімді түрде қайта құру міндеттері жүзеге асырылуда. Уақыт жылдам. Егеменді еліміздің болашағы – бүгінгі балғын бөбектер. Сондықтан Қазақстан Республикасының кішкентай азаматтарын, яғни өркениетке жетелейтін ұрпақ тәрбиелеуге бүгіннен қамқорлық жасауымыз қажет. Азаматтық және патриоттық сезімдерін тәрбиелеудегі ең маңызды мәселе, өз мемлекетінің тіліне деген құрмет деп білеміз. Егер бала тілді үйренуді ертерек бастаса, соғұрлым оны меңгеру оңай болады.

Адамзат қоғамы тарихында қарым-қатынас құралы міндетін өтеп келе жатқан, ғылым-білімді үйрену негізі – тілдерді меңгерту, мемлекеттік мәртебе алған қазақ тілінің қолданыс аясын кеңейту, қазақ еліндегі ұлттар мен ұлыстардың, ұлт балаларын еріктілікті сақтай отырып, қазақ тілінде сөйлеуге үйрету.

Логопедтік топ балаларының қазақ тілінде активті және пассивті сөздік қорларының жоқтығынан сөйлей алмайтынын түсіне отырып, әр балаға интерактивті әдіс-тәсілдер қолдану арқылы қазақ тілін үйретуге тырысамын. Өйткені осы жастағы балалардың лингвистикалық қабілеттері жоғары болады.

Өртүрлі ұлт өкілі балалары мен қазақша сөйлеу білмейтін қазақ балаларына қазақ тілін үйрету, жаңа тілді тану жүйесін қалыптастыру күрделі де көпәспектті процесс, оның негізгілері мыналар:

- а) балалардың өте шектелген және әлі жеткіліксіз деңгейдегі аналитико-синтетикалық мүмкіндіктері;
- б) әртүрлі тілде сөйлеу мен ойлаудың қатты әсері, қазақ тілін қабылдауды қиындатады;
- в) уақыт тапшылығы және тәжірибе жүзінде толық қазақ тілінде сөйлеу ортасының жоқтығы.

Мектепке дейінгі кезең - тілді үйренудің ең оңай кезеңі. Осы кезде бала нені болсын жылдам қабылдап, қай тілді болса да меңгеруге тез бейімделеді. Бағдарлама жүйесі тақырыптық принципке негізделеді. Қазақ тілінен ұйымдастырылған оқу қызметі кестесінде көрсетілген мерзімде балалардың жас ерекшеліктерін ескеріп жүргізіледі.

Қазақ тілінен ұйымдастырылған қызметтің негізгі мақсаты – балалардың сөздік қорын молайту, оларға ауызекі сөйлесе білудің қарапайым түрлерін меңгерту, жеке заттардың аттарын қазақша дұрыс айтқыза отырып, қарапайым сөйлем құрай білуге үйрету. Әрине орыс тілінде сөйлейтін балаларға, әсіресе логопедтік топ балаларына орыс алфавитінде жоқ, тек қазақ тілі фонетикасында ғана қолданатын қазақ тіліне тән дыбыстарды (ә,ө, ұ,ү,і,ғ,қ,ң,һ) меңгерудің күрделі үрдіс екені даусыз.

Міндеттері:

- Қазақ тіліне тән дыбыстарды дұрыс айтуды қалыптастыру;
- Баланың мемлекеттік тілді үйренудегі қиыншылықтарына ата-аналардың назарын аудару.
- Балабақшада алған білімдерін бекіту бойынша іс жүзінде көмек көрсетуге ата-аналарды тарту.
- Қазақ тілін игерудегі балалардың жетістіктерін көрсету, олардың жақсы жақтарын ашу.
- Балалар мен олардың ата-аналарына қазақ тілін үйрету бойынша жұмысты, тілдік-қатынасты дамытуды қамтамасыз етуге жағдай жасауды ұйымдастырып өткізу басты бағыт болып табылады [2].

Осы бағыттағы жұмыстың өзектілігі іс-жүзіндегі қажеттілікпен айқындалады, нақты айтқанда, қазақ тілін оқытудың негізгі мәселелері қазақ тілінен ұйымдастырылған оқу қызметінде қолданылатын әдіс-тәсілдерді оңтайландыру. Бұл балаға мемлекеттік

тілді үйретуді қандай жолдар мен әдістердің көмегімен іске асыру жөніндегі бірлескен ізденістер мен толғаныстар нәтижесі.

Әр тіл үйретушінің өз әдісі, өз тәжірибесі бар. Бір тақырыпты әр педагог өз әдісімен түрлендіре өткізеді. Әркімнің өз стратегиясы, өз тактикасы бар. Қазақ тілін балалар ғана емес, өзіміз де жақсы білуіміз керек, сондықтан қазақ тілінде тілді байланыстырып дұрыс сөйлеу үшін мынадай айрықша әдістер қолданамын.

«Метод» грек сөзінен аударғанда балалардың танымдық және тәжірибелік іс-әрекеттерінің әдісі, жолы дегенді білдіреді [3].

1. Аударма әдісі арқылы балалардың сөздік қорын дамытамын. Өзге тілді үйренуде сөздіктің орны ерекше. Сөз үйрену арқылы бала сөйлеуге үйренеді. Алдымен балалар педагогтің айтуы бойынша сөздің дұрыс айтылу үлгісімен танысады. Әр жаңа сөзді пысықтап, бірнеше рет дауыстап, қайталайды. Топпен және жеке-жеке қайталау арқылы тілдерін жаттықтырады [4]. Сөз қорын дамытып көбейту үшін, әр ұйымдастырылған оқу қызметінде және келесі ұйымдастырылған оқу қызметінде де білетін сөздерінен қарапайым сөйлем құрып айтуға үйретемін (мысалы, - алма - қызыл алма - 3 қызыл алма). Қабілеті жақсы балаға әрі қарай күрделірек сұрақ қойып, оған толық жауап беруін қадағалаймын (алма- жеміс пе, көкөніс пе?).

2. Көбінесе коммуникативтік әдісті сұрақ-жауап түрінде үнемі қолданамын. Мынау не? Кім? Қандай? сияқты жетекші сұрақтар қою арқылы (сурет, ойыншық, топ заттары т.б.), және ұйымдастырылған оқу қызметін бекіту кезінде тақырыптар бойынша үлестірмелі карташалар тарату арқылы тілді дамытудың ерекшеліктеріне қарай, сөз тыңдай білуге, оған жауап беруге баулимын (ойындар арқылы).

3. Еліктеу әдісі. Бұл әдіс естігенді сол қалыпта жеткізу, айту. Бұл әдіс қазақ тілінің төл дыбыстары бар сөздерді үйреткен кезде қолданылады. Әр дыбысқа арналған дыбыс жаттығуларын айтқызамын, өлең-тақпақтар жаттайды, сөздерді қайталайды. Қазақ тіліне тән дыбыстары бар сөздерді меңгерткенде әр дыбысты, жасалымды артикуляциясын қойып, дұрыс дыбыстап, айтқызып үйретемін.

4. Тілді дамыту, оны байланыстыра дамытудың тиімді әдістерінің бірі көрнекіліктер қолдану. Әртүрлі көрнекіліктер қолданамын: түрлі-түсті иллюстрациялы суреттер, заттар, ойыншықтар, плакаттар. Техникалық құрал – интерактивті тақта, қазақ тілін үйренуге арналған интерактивті «Сиқырлы қалам» және «Ақылды балапан» оқу-танымдық кешені бар, осы материалдарды ұйымдастырылған оқу қызметінің тақырыптарына байланыстырып қолданамын. Сонымен қатар көрнекі және дидактикалық материалдар ойын тапсырмалары қазақ тілін игеруде көптеген көмек көрсетеді.

5. «Лингвистикалық әңгіме» әдісі. Эмоционалды-образды әдіс. Бұл әдісті жиі қолданбаймын, кейбір сәйкес келетін тақырыптарға қолданамын (дыбыстық жаттығу кезінде «Ү» дыбысы, «Жайлауда» үй құстары). Бұл әдіске көбіне әңгімелерді өзім құрастырамын. Балаларға өте қызықты, тиімді әдістердің бірі.

6. Сергіту сәттері және өлең-тақпақтар үйрету кезінде тіл дамыту үшін қимыл-қозғалыстар арқылы, ымдап түсіндіру әдісін де қолданамын. Бұндай әдіс балаларға өте ұнайды, сөздерді қызығушылықпен тез естеріне сақтайды.

Күнделікті ұйымдастырылған оқу қызметінде көптеген ойын түрлерін қолданамын. Олар: «Не артық?», «Жаңылмай көрсет», «Ойлан, тап», «Ұшты-ұшты», «Күн мен түн», «Төлін ата», «Дүкенде» және т.б.

Тілді үйренуге деген қызығушылықтарын арттырып, түсініп сөйлей білу дағдыларын қалыптастыру үшін, мен ҰОҚ кезінде балалар ортасында тек қана қазақ тілінде сөйлеуге тырысамын, өлең-тақпақ оқып, қазақ тілін үйренуге арналған интерактивті оқу-танымдық кешендері «Сиқырлы қалам» және «Ақылды балапаннан» ән тыңдатамын. Балалардың бірте-бірте қызығушылықтары оянып, олар естерінде сақтаған сөздерін, оның мағынасын сұрай бастайды. ҰОҚ мынандай ойын түрлерін қолданамын; олар: «Жылдам жауап», «Жаңылмай

көрсет», «Аудармашы», «Не жоқ? Кім жоқ?», «Күн мен түн», т.с.с. Сонымен қатар көрнекі және дидактикалық материалдар қолдану арқылы жүргізілетін ойын тапсырмалары қазақ тілін игеруде көптеген көмек көрсетеді.

Ұсыныс: Теледидардан «Балапан» бағдарламасын көрсету баланың байланыстырып сөйлеу тілін дамытуға үлкен көмек береді. Бағдарламада әртүрлі жағдайларды бала қызығатындай жағдаяттармен ойын түрінде де, әңгіме түрінде де, ертегі түрінде де, өлең және тақпақ түрінде де көрсетеді. Соны ата-аналарға жақсы жеткізе білсек, бізге де балаға да, ата-анаға да пайдасы тиері сөзсіз. Осы қызмет түрінің тиімді іске асырылуы үшін, сабақта тәрбиешінің қатысуы міндетті, бізде тәрбиешілер балалармен бірге отырады, бірақ оны басқа ұйымдастырылған қызмет түрінде қолданатынына күмәнім бар. Барлық ұйымдастырылған оқу қызметінде қос тілділік компоненті жүргізілуі керек.

Сонымен, әртүрлі интерактивті әдістер мен құралдарды пайдалану балалардың күнделікті өмірде мемлекеттік тілді үйренуіне көп көмегін тигізеді. Қазақ тілінен жан-жақты ұйымдастырылған жұмыс «тілдік ортаға енуге» себеп болып, оның кемшіліктерін толықтырады деп ойлаймын.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Ата Заңы
2. Қазақстан Республикасының Жалпыға міндетті Білім беру Стандарты 2009
3. Д.Еденбаева., А.У.Сарсенбаева. Қазақ тілі хрестоматиясы 2009 ж.
4. Д.Еденбаева., Р.А.Искакова. Қазақ тілі (әдістемелік құрал) 2009 ж.

Шығарма тіліндегі жан-жануарлар символикасының семантикасы

Бұхарбаева Гүлдана Жүсіпбекқызы

6М20500-Филология мамандығының I курс магистранты,
А.Байтұрсынов атындағы ҚМУ, Қостанай қ.

Жетекшісі: А. Қайпаева - филология ғылымдарының кандидаты,
гуманитарлық-әлеуметтік факультеті, Тіл және әдебиет теориясы
кафедрасының доценті, А.Байтұрсынов атындағы ҚМУ, Қостанай қ.

Мақалада шығарма тіліндегі жан-жануарлар символикасының семантикалық мәні қарастырылған. Яғни, роман мәтінінен терілген сөздер символ ретінде алынып, талдана келіп олардың мәні ашылды. Біз мақалада жан-жануарлар атауының қазақ халқында қандай ұғымға ие екендігін аша отырып, олардың семантикалық мағынасы түсіндірдік. Сөздің семантикасын дұрыс аша білу-мақаланың негізгі өзектілігі.

Қазақ фаунасының негізі - төрт түлік. Бұған халықтың ертеден бері келе жатқан ата кәсібі - мал шаруашылығы әсер етсе керек. Осыған байланысты халық танымында оларға қатысты символдық мән қалыптасқан [1, б.19].

Қазаққа ен даласын танытқан, оның шегі мен шексіздігін сездірген киелі жануар, қазақ халқы қадірлеген төрт түлік малдың бірі - жылқы. «Төрт түлік малдың ішіндегі түстік сипатының молдығымен де көзге ерекше түсетін жануар - жылқы» [2, б.33]. Демек, жылқы қасиеттілігімен ғана емес, сұлулығымен де бағалы.

Ұлттық болмысымызды, рухани қазынамызды, мәдениетімізді танытатын бай мұраларымыздың бірі - мақал-мәтелдер. Өйткені, мақал-мәтелдерде халықтың өмірден алған білім-тәжірибесі, дүниетанымы, ой-тұжырымдары, қорытындылары жинақталған.

Жылқының өзіне тән мінез-құлқы да жоқ емес. Атамыз қазақ оны жақсы тани білген. Мысалы: «Адам сөйлескенше, жылқы кісініскенше». «Жаман атқа жол бітсе, жанына торсық байлатпас» (орын үнемдеу үшін мысал бір-екіден ғана беріліп отыр).

Көшпелі өмір кешкен бабаларымыздың ең сенімді серігі – астындағы аты: жылқы ер қанаты. Жылқы - малдың патшасы, түйе - малдың қасқасы т.б.

Қазақ ұғымында ер жігітпен ат қатар қойылып, бірімен-бірі шендестіріле суреттеледі. Мыс: «Көлдің көркі - құрақ, жігіттің көркі - пырақ». Ат баспаймын деген жерін үш басады, ер көрмеймін деген жерін үш көреді т.б.

Қай халық болса да дүниені түсіндірудің ең төте, әрі жеңіл жолы ретінде бір затты екінші затқа теңеуді немесе оларды бір-біріне қарама-қарсы қойып, салыстыра баяндауды дұрыс көреді. Мыс: «Жақсы ат – көлік, жаман ат – өлік». «Жақсы ат желіктіреді, жаман ат зеріктіреді».

Қазақ атты адам мен жаяу адамды салыстыру арқылы да жылқының қадір-қасиетін көрсете білген: «Аттыға еріп жаяудың таңы айырылыпты; Атты ақысын жаяуға жібермейді» т.б.

Өмірде жылқының әр түрінің өз орны, өз қызметі бар. Мәселен, айғыр – өз міндетін атқаруға, бие – мал басын көбейтуге, ат – көлік ретінде мінуге арналған. Өмірдің осы шындығы, қазақ мақал-мәтелдерінен де көрініс тапқан. Мысалы: «Мінер атың айғыр болса, түс те қайғыр; Бие мінсең құлын жоқ» т.б.

Осындағы «Мінер атың айғыр болса, түс те қайғыр» деген мақалдың айтпағы не? Айтпағы: «Айғыр мінуге емес, үйіріне ие болу үшін жаратылған. Оған мінбе. Мінсең, биелерің қысыр қалады», - деген сөз [3, б.23-24].

«Тұлпар» сөз-символы (ат, жылқы)

Жазушы Хамза Есенжановтың «Ақ Жайық» романындағы «жылқы» атауының қолданысын қарастырсақ, ол көбінесе, кейіпкерлердің портретін және олардың іс-әрекетін көрсетуге жұмсалған. Сол уақыттағы қиыншылықты жылқының үстіне артылған ауыр жүкпен, жылқы жүретін ауыр жолмен бейнелеген.

Аттың иесіз келуін ол жамандыққа жорыды ...Игнаттың басына жә өлім, жә соған барабар қауіп төнді деп білді.. [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Төңкеріс үстінде: роман, 66 б.].

Аттар бірқалыпты, баппен ырғала сермен, аяқтарын топ тастап, қарасыны секунд сайын ұлғайып, алтамсадай, алдындағысын басып-жанышып кетерлік, жан түршігерлік сұсты [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Төңкеріс үстінде: роман, 126б.].

Азаттықтың асуын асқан, ауылға тулай кірген тұлпар, қораға төніп келгенде, қарсы алдынан шыққан жайсыз айтаққа жалт берген қасқырдай, атыс дауысына ереуілдей құлақ түріп сәл кідірді де, алдыңғы екі атқа бұрылып кері қарай шапты [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Төңкеріс үстінде: роман, 128б.].

Жазушы шығармасында «тұлпар» сөз-символын азаттық, еркіндіктің символы ретінде қолданылған. «Аттың иесіз келуін» жамандыққа жорып, мұнда да бір ерекше символдық мән үстеп тұр.

«Түлкі» сөз - символына байланысты ұғым

«Айлакер адам. Қақпанға аяғын жазым баспайтын, ізін де кестірмейтін нағыз кәрі түлкі. Осының қулығы мен тапқырлығы менде болсайшы», - деді ол ішінен, өзіне-өзі риза болмай қолын сілкіп қалды. [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Төңкеріс үстінде: роман, 42б.].

Бұл бір түлкі бұлаңдық. «Жел соққанда ықтасын керек» деп дәлелдейді інісі мәймөңкелеп сөйлеуді жақтап [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Тар кезең: роман, 177б.].

ТҮЛКІ 1. Терісі былғары, үлпек күйрықты, ит тұқымдас жыртқыш аң. 2. Айласы көп, қу, әккі, залым [ҚТТС, 832б].

Х.Есенжанов шығарма тілінде адамның қандайлығын оқырманға ұғындыру үшін, түрлі тәсілді қолданбай-ақ, адам мінезін метафоралаған, яғни «қу, айлакер-кәрі түлкі» деп, оқушы санасына бірден ассоциация келтіреді.

Жалпы қай ұлттың болмасын танымында түлкі қашан да қу, айлакер, залым. Ал қазақ халқында **«түлкі бұланға салды - жалтарта қулыққа салды», «түлкі жортпас түлей - қалың, ну орман»** [ҚТТС, 8326] сынды өзге тілге аударуға келмейтін тұрақты сөз тіркестері тіліміздің байлығын тағы да бір паш еткендей.

«Жылан» сөз-символының семантикалық мәні

Әңгіме, міне, сонда. Жылан құйрығын басқанда ғана қайырылып шағып алады зой; бұлар да сондай... Мына казачествоны айтамын. Ресейден ығыстырып келіп, шетке тықсырып қысқасын басын көтермей ме?!

- Желкесінен ұстап тұрып тілін суырып алмай ма ондай жыланның?

- Суыруын суырап, бірақ бұлар да ордалы, зәрін шашпай ұстатпас [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Төңкеріс үстінде: роман, 104б.].

- Жылы-жылы сөйлесең, жылан да інінен шығады деп, ол қатер жасауы да мүмкін, осы күні шағушы мол.

- Шағатын жыланнан қашып құтылғаннан көрі, оның тілін суырып алу әлдеқайда артық, екінші қайтып оның саған да, өзгеге де зәрі болмайды [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Тар кезең: роман, 179б.].

ЖЫЛАН 1. Бауырымен жорғалаушылар тобына жататын, уы бар жәндік. 2. Ауысп. Араға іріткі салатын арамза, зәлім адам. Жыландай жиырылды-еш нәрсе жоқ, түк қалдырмаған, тап-таза, мұнтаздай. Жылан жүріс-ізін білдіртпейтін әрекет. Жылан жайлап барады-комағайланды, ашқарақтанды [ҚТТС].

Х. Есенжановтың біз талдаған жұмысында «Жылан» сөз-символының мағынасы: арамдық, зұлымдық, зәрін шашар қорқау, адамзатқа қиянат жасайтын, қатігездіктің ең төменгі сатысы ретінде алынған.

«ИТ» сөзіне байланысты символдық ұғым

Құтырған ақ генералдар мен атамандар ақтық рет тірсектен алып жатыр. Царизмнің бұралқы сақшысы обер полицейский һарон Қаратаев ит қорадан шығарып сыщиктерін қалаға жауып жіберді. Қаланы әзірге бір топ салпаң құлақ төбеттерге тастап кетіп жатырмыз. Ал, әзірше, әр жерді тінтілеп, жер шұқыған иттер еркінсі тұрсын.

... саналы азаматтардың кең сахарасындағы теңдіксіз тұншыққан қазақ елінің еркіндік іздеген ер жігіттерін, жарлы-жақыбайларын қолына құрал беріп, атқа мінгізбекпіз. Біз көппіз. Жау аз. Қажымаңдар! Күніңдер! Келеміз! [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Төңкеріс үстінде: роман, 221б.].

Қасқыр көрген күшіктей үй ішінде құйрықтарын жымқырып отырды да, сыртқа шығып ат үстіне мінгеннен кейін қамшы үйіріп кетті [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Төңкеріс үстінде: роман, 381б.].

Қоянның жолын қиялап кескен әккі тазыдай, айқай салып, бақы қара жолға қарай көлденең шапты [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Төңкеріс үстінде: роман, 508б.].

Төбеттен ыққан жалбыр күшіктей жөніме тарта бердім [Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Тар кезең: роман, 61б.].

ИТ 1. Қасқыр тұқымдас сүтқоректі үй хайуаны. 2. Көне Қазақша жыл қайырудың он бірінші жылы. 3. Ауысп. Оңбаған, жауыз. 4. Ауысп. Қатар құрбылардың жасы кіші бала-шағаға өзімсініп зілсіз айтатын сөзі [ҚТТС].

Х. Есенжанов «Ақ Жайықтағы» ең бір озбыр, зорлық-зомбылық төрелерін ит арқылы ұғындырған. Шығармада «ит» қорқақтықтың, алдамшы батырлықтың символы. Батыл болғансып, халықты қорғағансып, тек қана өз пайдасын ойлап, кез-келгеннен бұға қалатын қаңғырған ит секілді кейбір жандардың мінезін «ит» арқылы ашып көрсете білген.

1 кесте

Сөз-символ	Мәтінде берілуі	Мәні
«Тұлпар»	<i>Аттың иесіз келуін ол жамандыққа жорыды; Аттар бірқалыпты, баппен ырғала сермеді; келбеті жан түршігерлік сұсты; Азаттықтың асуын асқан, ауылға тулай кірген тұлпар.</i>	Азаттықтың, қайрат-күштің символы
«Түлкі»	<i>Айлакер адам; кәрі түлкі; құлығы мен тапқырлығы; бұл бір түлкі бұлаңдық.</i>	Құлық, айланың символы
«Жылан»	<i>Жылан құйрығын басқанда ғана қайырылып шағып алады гой; бұлар да сондай... Желкесінен ұстап тұрып тілін суырып алмай ма ондай жыланның? - Суыруын суырар, бірақ бұлар да ордалы, зәрін шаппай ұстатпас жылан да інінен шығады деп, ол қатер жасауы да мүмкін, осы күні шағушы мол Шағатын жыланнан қашып құтылғаннан көрі, оның тілін суырып алу әлдеқайда артық, екінші қайтып оның саған да, өзгеге де зәрі болмайды</i>	Қатігездіктің, арамдықтың символы
Жыл құсы	<i>Көктем жаршысы сусылдақ үйрек Жыл құсы ішке белгісіз бір жылылық сезім құйып жібергендей, әлдебір шаттықтың хабаршысы секілді жұрт жыл құсындай күтіп алады;</i>	Жақсылықтың, жаңалықтың символы

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Каракузова Ж.К., Хасанов М.Ш. Космос казахской культуры.-Алматы: Евразия, 1993. - 177с.
2. Тілеубердиев Б. Қазақ ономастикасының лингвоконцептологиялық негіздері.- Алматы: Арыс, 2007. - 280 б.
3. Айтбаева Н.К. Қазақ тіліндегі жылқыға қатысты атаулардың лексика- семантикалық және дүниетанымдық сипаты. ф.ғ.к. ғыл.дәр. алу үшін дайындаған диссер. авторефераты. ҚР, Алматы, 2007 ж.

Тілдік құрал ретінде пайдаланылған әдебиеттер:

4. Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Төңкеріс үстінде: роман, Алматы; Жазушы, 1988.- 1 кітап-336 бет.
5. Есенжанов Х. Т.І: Ақ жайық: Тар кезең: роман Алматы; Жазушы, 1988.- 2 кітап-336 бет.
6. Қазақ тілінің түсіндірмелі сөздігі/ Алматы: Дайк-Пресс, 2008. - 968 б. ISBN 9965-798-99-0

Педагогическое мастерство учителя

Ескожина Жанар Бейсекеевна, *социальный педагог*
Жаркенская средняя школа Тимирязевского района,
Северо-Казахстанской области

Формирование педагогического мастерства учителя на сегодняшний день является важнейшей проблемой современной педагогической науки, поскольку от этого зависит результативность образовательного процесса. Творчески подходящий к своей деятельности учитель в системе работает над повышением уровня своего педагогического мастерства. Инновационная деятельность педагогов способствует развитию профессиональных, качеств, способствующих творческой организации учебно-воспитательного процесса.

В современное время профессиональная деятельность педагогов однозначно требует качественных изменений, так как реформирование образовательной системы требует нового подхода к организационным формам педагогических технологий и обязательного пересмотра личностного отношения педагогов к новациям.

Суть педагогического мастерства рассматривалась исследователями с начала становления педагогики. Впервые вопросы мастерства педагога рассматривались во времена античности. Сократ полагал, что учитель, помимо сообщения готовых знаний, должен пробудить в нем самостоятельное мышление. При этом Сократ полагал, что миссия учителя важнее родительского воспитания. Аристотель полагал, что при воспитании следует учитывать возраст ученика. Грамотность, образованность, любовь к детям, подготовка учителя, утверждал М. Квинтилиан, являются составляющими педагогического мастерства. Плутарх добавлял к этому списку качеств учителя большой жизненный опыт и безупречное поведение.

Педагогическое мастерство обеспечивается органическим единством элементов педагогического процесса, учитывающего обстоятельство - изменения одного компонента влияют на изменения остальных.

Добиться успешности в своей профессиональной деятельности можно только понимая, как важно быть трудолюбивым, работоспособным, дисциплинированным, ответственным, умеющим ставить цель, находить пути ее достижения, постоянно повышающим свой профессиональный уровень, стремиться к повышению качества своего труда и т.д. При соблюдении данных условий повышается профессиональная компетентность.

Профессиональная компетентность, по утверждению А.К. Марковой, есть результат синтеза профессиональных знаний учителя и его личностных качеств. При высокой профессиональной компетентности деятельность учителя такова, что видны хорошие показатели учеников, осуществляется педагогическое взаимодействие, реализуется личность учителя. достигаются хорошие результаты в обучении и воспитанности школьников.

К показателям мастерства педагога относятся: умение организовывать работу учеников, так, чтобы у них возникало желание к самостоятельному исследованию, мышлению, активности, трудолюбию, а также формирование у детей нравственных ценностей.

Целесообразно рассмотрение инновационной деятельности как фактора способствующего развитию педагогического мастерства учителя начальных классов. Инновационная деятельность должна реализовываться при условиях личной готовности учителя к совершенствованию форм своей работы, а также организации специальных педагогических условий.

Профессиональная деятельность учителя неполноценна, если она строится только как воспроизводство однажды усвоенных методов работы. Такая деятельность неполноценна не только потому, что в ней не используются объективно существующие возможности для достижения более высоких результатов образования, но и потому, что она не способствует развитию личности самого педагога. Без творчества нет педагога-мастера. Преподаватель,

который стремится освоить инновации в образовании, определяется способностью постоянно работать над собой, над развитием качеств, определяющих направленность на профессиональное самопознание и саморазвитие. Он способен выявлять актуальные проблемы обучения и воспитания, находить эффективные способы их решения. Включение педагога в инновационную деятельность влияет на повышение уровня его профессиональной компетентности, активизирует его стремление к получению новых знаний, к повышению аттестации, к самовыражению, самореализации при решении педагогических задач, к развитию творческого потенциала.

Таким образом, развитие педагогического мастерства современного учителя актуально, поскольку развитие полноценного, совершенного поколения является сложным и многоплановым процессом, требующим как глубинных знаний, различных способностей, так и творчества в управлении данным процессом в изменяющихся условиях. Подобное раскрытие проблемы педагогического мастерства в работах ученых дает нам возможность сделать вывод о том, что его нужно рассматривать как с профессиональной позиции, так и с позиции, обозначенной требованиями системы образования.

Список литературы:

1. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. - М.: Наука, 1996. - 196 с.
2. Трущева А.А. Акмеологические детерминанты развития профессионализма личности учителя. — М.: Наука, 2006. - 223 с.
3. Основы педагогического мастерства: учеб. пособие для педвузов / под ред. И. А. Зязюна. Киев: Радянська шк., 1987. - 207 с.

Реализация дуального образования как технология подготовки бакалавров профессионального обучения в современных условиях вуза

**Жакиянова Жанна Гажкеновна,
Мусатаева Мадина Ермековна**

Казахстанский инновационный университет, г. Семей

Цель настоящей статьи это осмысление и обоснование условий применения, элементов системы дуального обучения при реализации ее как технологии подготовки бакалавров профессионального обучения в современных условиях Вуза. Методы, использованные в работе, сравнительный анализ практики дуального обучения в системе профессионального образования Германии и Казахстана с целью выявления существующих проблем и определения, оптимальных организационно-правовых и дидактических условий.

Германия стала первой страной, использующей принципы дуальной системы образования. Осуществление учебного процесса идет путем синтеза производственной деятельности в качестве стажера (ученика) и изучения теоретической части в учреждении образования. Кроме того, происходит поэтапное усложнение учебных и практических задач. Известно, что профессиональное образование Германии хотя и является децентрализованным, однако выстраивается в соответствии с определенным стандартом. В Германии с 1981 г. действуют такие законодательные акты, как «О содействии профессиональному образованию» (описывает инструменты регулирования в вопросах планирования и статистических данных профессионального образования), «Закон об охране труда молодежи» (обосновывает меры защиты для обучающейся молодежи), «Договор о профессиональном обучении» [1].

Обучение в Германии проходит так, что студент немецкого вуза не обязан вместе со своими однокурсниками посещать занятия. Ему необходимо **самому выбрать определенную специальность и учебную программу**, организовать учебный план и личное время в соответствии с требованиями, которые предъявляются к обучающимся по данной программе. Студент может в произвольном порядке ходить на семинары и лекции, выбирать время для практики и стажировок, находить свободное время для подработок. Углубляться в теорию в ВУЗе, а с практикой знакомиться на предприятии – дуальное обучение становится всё более популярным среди выпускников ВУЗов. Для экономики это также позитивный показатель – за последние десять лет количество студентов, готовых обучаться прямо на работе, возросло вдвое, уровень безработицы в Германии снижается, в то время как в других странах Европы он доходит до критической точки.

Всё благодаря так называемой дуальной системе образования, суть которой состоит в том, что выпускники получают диплом о **высшем образовании, подкрепленный долгосрочной производственной практикой**.

На основе анализа научно-педагогической литературы, посвященной опыту дуальной системы профессиональной подготовки в Германии, где и зародилась дуальная система образования (Г. А. Федотовой, В. А. Тешевым, А. С. Родиковым, Е. А. Корчагиной, А. Н. Кириловским и др.), можно сделать вывод о том, что основным системообразующим фактором немецкой дуальной формы профессионального образования был определен институт социального партнерства с четким определением интересов и обязанностей как образовательного учреждения так и конкретного промышленного предприятия. При этом ведущую роль представляет работодатель. В качестве основных индикаторов, характеризующих дуальную форму, выступают качественно своеобразные периоды ее формирования. Представленная организационно-педагогическая модель профессионального обучения в ФРГ включает в себя промышленную и ремесленную профессиональную подготовку, в соответствии с которой формулируются дидактические подходы к построению учебных планов, программ, к разработке методик обучения, соответствующих стандартам стран европейского содружества. Стоит отметить, что дуальная система Германии предусматривает раннее диагностирование профессиональных интересов обучающихся и их склонности [2].

Теоретическое образование в университете – это много и одновременно недостаточно. В конце концов, не каждый абитуриент хочет учиться, не все могут себя материально содержать во время студенчества. Поэтому многие компании, особенно из числа влиятельных мировых гигантов или из среднего звена, предлагают базу для дуального образования (duales Studium): оплачиваемая практика на предприятии и теория в ВУЗе.

Среди «дуальных» выпускников немало успешных людей: Бернхард Шрайер, генеральный директор компании Heidelberger Druckmaschinen AG; Ханс-Юрген Бюденбендер, член правления Sparkassen-Versicherung Sachsen; Андреас Бернхардт, бывший генеральный директор Alcatel SEL. Все трое являются отличным примером того, что новая система работает.

Дуальная система профессионального обучения, получившая мировое признание как форма подготовки кадров, основана на максимальном привлечении условий реального производства для освоения профессии обучающимися разных уровней профессиональной подготовки. Дуальная система позволяет совместить в учебном процессе теоретическую и практическую подготовку, причем изучение теории в учебном заведении дополняется практическим обучением на производственном предприятии, будущим местом трудоустройства.

В исследованиях Б.Т. Лихачева под педагогической технологией определена совокупность психолого-педагогических установок с определенным социальным набором и компоновкой форм, методов, способов и приемов обучения, а также воспитательных средств; которые в свою очередь определяют инструментарий образовательного процесса.

Под педагогической технологией, по В.М. Монахову, можно понимать продуманную модель по проектированию, организации и проведению учебного процесса при совместной педагогической деятельности с безусловным обеспечением комфортных условий, как для учащихся, так и для учителя.

Технология отвечает на вопрос - как наилучшим образом достичь целей обучения, управления этим процессом. Некоторые пути повышения качества практической подготовки специалистов в профессиональной деятельности за рубежом рассмотрены в различных исследованиях [3].

Дуальное обучение - это такой вид обучения, при котором теоретическая часть подготовки проходит на базе образовательной организации, а практическая - на рабочем месте. Данная система обучения будущих специалистов направлена на совершенствование модели подготовки профессиональных кадров с учётом экономических нужд в специалистах для увеличения инвестиционной заинтересованности регионов.

К основным преимуществам дуального обучения можно отнести:

- во-первых, обеспечивается высокий процент трудоустройства выпускников;
- во-вторых, достигается высокая мотивация получения знаний, формируется психология будущего работника.

В Казахстане о дуальном обучении упоминается в Законе РК «Об образовании» в редакции от 13.11.15 г. № 398-V: «дуальное обучение - форма подготовки кадров, сочетающая обучение в организации образования с обязательными периодами обучения и практики на предприятии с предоставлением рабочих мест и компенсационной выплатой обучающимся при равной ответственности предприятия, учебного заведения и обучающегося» [4].

В последние годы проблемам трудоустройства уделяется пристальное внимание. Создана правовая основа для трудоустройства выпускников на рынке труда Казахстана; соответствующие должности в 2002 году приказом Министерства труда и социальной защиты населения РК включены в Квалификационный справочник должностей руководителей, специалистов и других служащих.

Для принятия концептуальных решений по проблеме трудоустройства выпускников вузов, обучающихся по госзаказу, Министерством был проведен ряд совещаний, круглых столов с участием представителей Министерства труда и социальной защиты населения, Конфедерации работодателей РК, Евразийской промышленной ассоциации. Информационно-аналитического центра «Образование и карьера» вузов, а также и другие мероприятия [5].

В Казахстане выделены отрасли, которые нуждаются в кадрах (сельское хозяйство, транспорт, металлургия и машиностроение, нефтегазовое и химическое производство), и учебные заведения, где их могут подготовить. К настоящему времени Казахстан довольно далеко продвинулся по пути реализации задуманного. В стране создана организация, которая ведет и координирует работу по данному направлению (Управление методологии дуальной системы обучения), разработаны типовые учебные планы и образовательные программы по специальностям, новизна которых состоит в том, что более 40-50 процентов учебного времени отводится производственной практике [6].

В Казахстане созданы 24 экспериментальных площадок по внедрению принципа получения диплома в формате «теория, закрепленная на практике» на базе колледжей во всех 16 регионах. В целях реализации такой профессиональной подготовки между Министерством образования и науки РК и Германским Обществом по Международному Сотрудничеству (GIZ) подписано Соглашение о реализации пилотного проекта «Внедрение дуального обучения в Казахстане» от 1 апреля 2013 года. В рамках Соглашения предусмотрены разработка и внедрение принципов дуального обучения на основе Германских образовательных стандартов с учетом потребности экономики РК, экспертная поддержка деятельности Национального совета по подготовке профессионально-технических кадров.

С учетом специфики каждого региона были предложены такие германские профессии: «Промышленный механик», «Промышленный электрик», «Электронщик автоматизированной техники», «Фермер», «Мехатроник сельскохозяйственных машин» [7].

В вопросах внедрения дуального обучения система высшего образования несколько отстает от среднеспециального. Единой государственной программы и пилотных проектов для высших учебных заведений пока нет, и в основном дуальное обучение в вузах реализуется за счёт собственных инициатив. В системе в организации деятельности вузов по внедрению дуального обучения существует определенная специфика.

В целях формирования профессионального образования, ориентированного на реальное производство, необходимо проводить инвентаризацию образовательных программ на предмет их соответствия требованиям работодателей, разрабатывать экспериментальные программы ресурсного обеспечения, обеспечивающие реализацию дуального образования.

Важным нововведением является сертификация выпускников, то есть будущих специалистов. Раньше квалификация молодого специалиста – выпускника подтверждалась комиссией по итоговой аттестации организаций образования. Сегодня Законом РК «Об образовании» процедура присвоения квалификации выпускникам отделена от учебного процесса. С 2012 года, в соответствии с поручением Главы государства в Казахстане начата работа по передаче данной функции в конкурентную среду, ассоциациям работодателей. На сегодняшний день созданы три сертификационных центра – в туристической, горнодобывающей и нефтегазовой отрасли.

Среди новых мер по укреплению связей между вузом и сторонней организацией — внедрение практико-ориентированных программ высшего образования — прикладного бакалавриата. Выпускники прикладного бакалавриата обученные по дуальной системе смогут работать в условиях внедрения современных технологий производства, когда требования к квалификации рабочего многократно возрастают.

Министерством образования и науки утверждены Правила организации дуального обучения в организациях технического и профессионального образования. Кроме того, за время прохождения производственного обучения учащимся может зачисляться трудовой стаж.

Особое внимание Министерство образования и науки уделяет уровню образования инженерно-технических специалистов, ведь именно они в первую очередь необходимы для инновационного развития экономики нашей страны.

«В контексте глобальной конкуренции и необходимости диверсификации экономики исследовательская группа проекта определила шесть приоритетов, которые должны быть рассмотрены, если Казахстан планирует достичь видения Президента на 2050 год. Эти приоритеты являются важнейшими элементами в развитии человеческого капитала. Первые три приоритета нацелены на повышение производительности системы образования. Последние три приоритета освещают действия государства, связанные с общим потенциалом системы, финансированием, руководством и управлением, необходимыми для повышения эффективности» [8].

Сотрудничество вуза и предприятий давно находится, что называется, в тренде отечественной образовательной политики. По мнению экспертов, сейчас предприятия как никогда заинтересованы в том, чтобы специалисты приходили к ним уже подготовленными из вузов. «В последнее время огромная заинтересованность в квалифицированных кадрах возникла именно у предприятий. Если в прошлом вуз шел на предприятие, то сейчас, наоборот, предприятие идет в вузы. Компании-производители, приходящие на казахстанский рынок, выстраивая стратегию развития персонала, изначально уделяют большое внимание блоку «работа с вузами». Их задача — так выстроить взаимодействие с учебными заведениями, чтобы, с одной стороны, внедрить свои квалификационные требования на этапе подготовки кадров, а с другой стороны, создать поток этих кадров на свои предприятия».

Государство сегодня прикладывает значительные усилия к переориентации системы образования на потребности развития экономики. Все вышеперечисленные приоритеты направлены на подготовку тех профессионалов, которые реально нужны промышленному и социальному сектору. Это залог и востребованности выпускников, и динамичного развития производства.

Знания и умения специалистов, их готовность работать в соответствии с мировыми стандартами качества определяют жизнеспособность целых отраслей, их возможность противостоять конкурентам из других стран. Необходимость развития кадрового потенциала одинаково ощущается во многих промышленных отраслях и секторах.

Наиболее острыми проблемами казахстанской системы профессионального образования остаются недостаток современного оборудования, материалов и технологий в учебных заведениях, низкий престиж рабочих специальностей, недостаточно эффективная профориентационная работа. Важным практическим шагом в сторону ее трансформации и усовершенствования в последние годы стала организация конкурсов профессионального мастерства среди молодых специалистов. Один из таких конкурсов WorldSkills International.

Таким образом, дуальная система обучения – это инновационный тип организации целевой профессиональной подготовки, который предполагает согласованное взаимодействие образовательной и производственной сфер по подготовке специалистов.

Идея дуального обучения приобретает свои реальные практические контуры. Взаимодействие образования с бизнесом, субъектами рынка труда – это одна из составляющих современной модели, которая востребована обществом.

Реализация дуального обучения будет способствовать развитию практико-ориентированных подходов к обучению современных специалистов, в том числе для агропромышленного комплекса региона и страны в целом.

Система «двойной» подготовки кадров в Казахстане обеспечит успешное вхождение молодежи на рынок труда и качественный рост их профессиональных компетенций.

Эффективное развитие дуального обучения, и, в конечном счете, профессиональной подготовки кадров возможно лишь при совместных усилиях со стороны предприятий, организаций образования, обучаемых. Поэтому необходима четкая, планомерная, законодательно обоснованная координация взаимодействия всех участников процесса.

Список литературы:

1. Аникеев А. А., Артуров Е. А. Современная структура образования в Германии // Alma mater. -2012. - № 3. - С. 67-68.
2. Григорьева Н.В. Подходы и принципы организации дуального обучения в техническом вузе // Научный форум: Педагогика и психология: сб. ст. по материалам IV междунар. науч.-практ. конф. — № 2(4). — М., Изд. «МЦНО», 2017. — С. 7-11.
3. Морозов Е.А. К вопросу о практической подготовке специалистов по социальной работе // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2011. – № 4. – С. 151–155.
4. Закон Республики Казахстан «Об образовании» (2007) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)
5. Национальная система и образовательные стандарты высшего образования в Республике Казахстан. Аналитический доклад (изд. 2-е, перераб. и доп.): 74-04/ Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов национального исследовательского технологического университета «МИСИС»; авт. докл. Каланова Ш.М., Омирбаев С.М. – М., 2009. – 118 с. Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов – с. 74-75
6. Заякина Р. А. Инновационный вуз как субъект сетевого взаимодействия / Р. А. Заякина // Высш. образование в России. - 2013. - № 4. - С. 118-124.

7. Протокол № 1 Координационной группы на национальном уровне по вопросам дуального обучения от 8 июля 2014 г.

8. Разработка стратегических направлений реформирования образования Республики Казахстан на 2015-2020 гг. Диагностический отчет/ Высшая школа Назарбаев Университета; рук. Аида Сагинтаева; исполн.: Дэвид Бриджес [и др.] – Астана, 2014.-182 с.- Индигопринт: с. 99-100.

Биомассадаң биогаз алудың маңызы

Нурханова Гульбану Кашкынбаевна

Қостанай облысы, Арқалық қаласы, Ангар ауылы,

Аңгар жалпы негізгі мектебі

Әлем ғалымдары биомассадаң отын, энергия, әсіресе биогаз алуға үлкен қызығушылығын танытып отыр. Биомасса, үлкен көлемді энергия қорының ең арзан түрі және тұрақты технологияларды қолдану арқылы өңделген энергияның жаңа көзі болып табылады [1].

Биомассадаң энергия алу (ағаш және ауылшаруашылық қалдықтарынан, сабаннан, қидан, қатты тұрмыстық қалдықтардың органикалық бөлігінен) әлемнің көптеген елдерінде дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады. Тәжірибе жүзінде Еуропалық Одақтастардың (ЕО) барлық елдері биомассаны қолданудың технологияларына ие және оны ары қарай дамытуда [2].

Биомасса ылғалдылығына тәуелді, термохимиялық және биологиялық әдістермен өңделеді. Төмен ылғалдылықты биомасса (ауылшаруашылық қалдықтар мен қаладағы қатты қалдықтар) термохимиялық процеспен өңделеді: тікелей жағу, пиролиздеу (термиялық шіру), күйдіру, гидролиздеу. Нәтижесінде су буын, электрэнергияны, газ отынын, сутегін, сұйық отынын, ағаш көмірін, глюкозаны алады. Жоғары ылғалдықты биомасса (ағын сулар, тұрмыстық қалдықтар, органикалық қалдықтарды гидролиздеудегі өнімдер) биологиялық процеспен өңделеді, яғни анаэробты ашыту және ферментациялау арқылы. Бұл процестердің нәтижесінде биогаз (метан, көмірқышқыл газы), органикалық қышқылдар, спирт және ацетон алынады.

Биомассаны өңдеуде кең қолданылатын әдістің бірі тікелей жағу (ағашты және ағаш қалдықтарын, сабан, торф, қаладағы қатты қалдықтар және т.б.) болып табылады. Биомассаны (ауылшаруашылық және тұрмыстық қалдықтарды), метанды ашыту мен құрамында органикалық тыңайтқышы және шамамен 70% метаны бар биогаз алу арқылы өңдеу әдісі аса маңызды орын алады. Биогаз – бұл арнайы реакторларда, метанның максималды бөлінуін қамтамасыз етіліп қондырылған және меңгерілген метантәнқаларда, анаэробты ашыту процесі кезінде пайда болған метан мен көмірқышқыл газының қоспасы. Биогазды жағу кезінде алынған энергия 60–90% - ға дейін жетуі мүмкін [2-3].

Биомассаның маңызы өте зор. Биоэнергетикалық қондырғыларды шаруашылықта қолдану бір уақытта бес маңызды проблеманы шешеді:

1. Экологиялық (қиды толық пайдаға асыру).
2. Энергетикалық (биогаз алу).
3. Агрохимиялық (тыңайтқыштар алу).
4. Әлеуметтік (жұмыс талаптарын күшейту мен жана жұмыс орындарының пайда болуы).
5. Экономикалық (төлемдердің төмендеуі және пайда болған тыңайтқыштар мен артық қалған биогаздаң түсім алу).

Қазіргі кезде әлемде биогазды алу технологияларының, шамамен 60 түрі қолданылуда немесе жасалуда. Биогаз биомассаның (шөп, сабан, жапырақ, қи және т.б.) метаноген класына жататын бактериялардың әсерінен ашуы кезінде пайда болады. 1 тонна құрғақ заттан биогаздың шығуы, пайдаланылатын шикізаттын түріне байланысты болады

Биогаздың түзілу процесінің химиясы айтарлықтай күрделі. Бактериялардың күрделі популяциясы, органикалық материалдарды қантқа, содан кейін өз кезегінде биогазға айналып әр түрлі қышқылдарға ыдырайды. Бұл кезде, құрамы қондырғының түріне және пайдаланылатын шикізатқа байланысты болатын инертті қалдық қалады. Қазақстан кең көлемде ауыл шаруашылығымен айналысатын елдердің қатарында. Сондықтан, ауыл шаруашылығы өнімдерінің қалдықтарын экологиялық зиянсыз пайдалы заттарға тиімді жолдармен айналдыру Қазақстан ғалымдарының алдында тұрған үлкен мәселе [4-5].

Зерттеу жұмысымыздың мақсаты биомассаны (яғни ірі қара малдың қиын) алудың тиімді әдістерін табу болып табылады. Биомассаның физика–химиялық құрамы зерттеу және мүмкіншіліктерін анықтау.

Жұмыстың мақсатына байланысты келесі міндеттерді шешу көзделінді:

- биомассаның физико-химиялық құрамын анықтау;
- биомассаның анаэробты ашу процесіне қолайлы жағдайды анықтау;
- биомассада биогаз түзілу процесінің химиясын зерттеу;
- биомассада алынған биогаздың құрамын анықтау;

Биомассада биогаз алу үшін шикізат ретінде ірі қара малдың қиы алынды. Сиырдың қиы – бензиннің, көмірдің және де спирттің орнына басатын өте пайдалы шикізат.

Сұйық қиды өңдеу әдістері негізінен физико–механикалық және санитарлық–биологиялық қасиеттерімен анықталады. Едәуір тиімді әдісті таңдау үшін қидың қасиетін қарастырайық.

Сұйық күйдегі қида өсімдіктер қорегінің негізгі элементтері болады. 1 кестеде экскременттерде көрсетілгендей азот, фосфор, калий ІҚМ сұйық та, қатты да болады.

Кесте 1 - ІҚМ экскрементінің химиялық анализі

Құрамы	% құрамы
	Қи
Су	83.8
Органикалық заттар	15.6
Азот	0.29
Фосфор	0.17
Калий	0.10

Ірі қара малдың сұйық қиының физико-механикалық қасиеттері.

ІҚМ сұйық қиы - нәжістің, қидың және азық қалдықтарының, топырақтың, судың және т.б. қоспасынан тұрады. Сонымен қатар, онда натрий, калий, магний тұздары түрінде минералды заттар, сонымен бірге азотты құрайтын алмасқан өнімдер: нәжіс, нәжістік, пуриндік және гипурлік қышқылдар болады.

ІҚМ сұйық қиының физико-механикалық қасиеттері, оны өңдеу процесіне әсерін тигізеді. Бұл қасиетке мыналар жатады: ылғалдылығы, тығыздығы, тұтқырлығы, гранулометриялық құрамы, сырғу үйкеліс коэффициенті. Едәуір маңызды көрсеткіші ылғалдылық болып табылады, өйткені сұйық қидың физико-механикалық қасиетін сипаттайтын басқа да көрсеткіштер осы көрсеткішке тәуелді болады. Реологиялық қасиеттері мен сұйық органикалық қалдықтардың қозғалу заңдылықтарын зерттеу нәтижесі анализі, ылғалдылығы $W \sim 90\%$ болған кезде бұл материал ағу қасиетіне ие болатының көрсетті.

Қалдықтарды сұйылтқан кезде, оның тығыздығы артады, ал анағұрлым сұйылтқан кезде, судың тығыздығына жақындайды, ал сырғу үйкелу коэффициенті өзінің минимальды мәніне жақындай отырып төмендейді.

Қидың ылғалдылығы төмендеген сайын динамикалық тұтқырлығы, шекті сырғу кернеуі артады, сонымен бірге массаның ылғалдылығы 90%-дан төмен болғанда, материалдың ағысы анағұрлым нашарлайды. Қи массасы рационға, қоректендіруге, ылғалдылығына және қидың бұзылу дәрежесіне, малдың жасына тәуелді жабысу коэффициентімен сипатталады.

ІҚМ қиының максимальды жабысқақтығы, қидың ылғалдылығы шамамен 85% болғанда байқалады. Қи массалары құрылымданған дисперстік жүйелер болып табылады, сондықтан да ірі қатты бөлшектерге байланысты, қи массасындағы қатты фаза мен сұйықтықтың өзара әсерлесу сипаттамасы өзгереді. Ірі бөлшектердің азаюымен бұл өзара әсерлесу күшейе түседі.

Кесте 2. ІҚМ қиының гранулометриялық құрамы.

Бөлшектердің өлшемі, мм	Бөлшектердің бар болуы %
1 мм дейін	60
1 мм астам	4.0
2 мм астам	15.0
3 мм астам	4.0
5 мм астам	5.6
7 мм астам	6.0

Берілген мәліметтер - ІҚМ сұйық қиы, өлшемі 2 мм-ге дейін болатын қатты бөлшектердің көп мөлшерін құрайтының көрсетеді. Қидағы қатты бөлшектердің сұйықтықпен гидродинамикалық өзара әсерлесу жағдайы, бөлшектің гидравликалық ірілігі аталатын сипаттамасы болып табылады. Қалыпты сұйықтықта қатты бөлшектердің еркін құлау жылдамдығы осылай аталады. Бұл жылдамдық қидағы бөлшектің түрімен, ірілігімен анықталады.

Қида, негізгі кластағы (2 мм-ге дейін) бөлшектердің тұну жылдамдығы шамамен 0,003 м/с құрайтыны белгіленген. Қатты бөлшектердің интенсивті тұнуы 10–15 минут аралығында байқалады және қидың ылғалдылығын арттырған сайын ол күшейе түседі. Ары қарай, сұйықтықтағы көлемді массалар мен қатты бөлшектер бір біріне жақын болғандықтан, тұну бәсеңдейді.

Қи массасындағы өлшенген заттар мен сұйықтықтың арасындағы өзара әсерлесу ерекшеліктерін, реактордағы қидың ашуы кезіндегі флотация процесін зерттеген кезде ескеру қажет.

Ылғалдылығы. Бұл 100⁰С–да кептіру процесі кезіндегі заттың жоғалтқан суының салмағы. Тәжірибе жүзінде – кептіру процесі пеште 48 сағат бойы, толығымен суы жоғалғанша болды. Судың мөлшері органикалық заттың кептірілгеннен кейінгі салмағы мен кепкенге дейінгі салмағы арасындағы айырмашылықпен анықталды.

Қатты заттың мөлшері. Кепкен заттың салмағы немесе қатты заттың мөлшері жоғарыда жазылған. Қатты зат органикалық заттың «кепкен заты» болып табылады (органикалық заттың күн көзінде кепкеннен кейін онда, 20% су қалады). Ылғалдылықтың 10% мәні, яғни 100 г. затта 10 г. су және 90 г. кепкен зат бар екенін білдіреді. Кепкен зат немесе қатты зат органикалық заттардан (немесе ұшқыш қатты заттардан) немесе инертті қатты заттардан (зола) тұрады.

Күлділігі. 550⁰С–ге дейін қыздырылғаннан кейінгі қалған зат неорганикалық қалдық немесе зола (FS) деп аталады. Бұл жерде әңгіме биологиялық инертті заттар жайында.

Бірінші, қидың ылғалдылығын анықтадым. Бұл үшін 1 килограмм жана қиды алып, оны кептіріп және кепкен қалдықты өлшедім, ол 0,25 кг болды. Қидың пайыз бойынша ылғалдылығын мына формуламен анықтадым: $(1 \text{ кг.} - \text{қидың кептірілген салмағы}) \times 100\%$. Сонда оның ылғалдылығы мынаған тең болды: $(1 \text{ кг.} - 0,25 \text{ кг.}) \times 100\% = 75\%$.

Белгілі ылғалдылықтағы жана қидың қандай көлемі 1 кг. құрғақ затқа сәйкес келетінін келесі тәсілмен есептедім: $100 : (100\% - W)$.

Олай болса 1 кг. құрғақ зат $100 : (100 - 75) =$ шамамен 4 килограмм жана қиға сәйкес келеді. Яғни, біз 4 килограмм жана қидан 0,152 - 0,222 м³ биогаз ала аламыз, сондықтан да ірі қара малдың 1 килограмм жана қиынан мен 4 есе төмен биогаз алдым: 0.038 - 0,055 м³ биогаз.

1. Биомассаны ашыту 150 мл колбада, 36°C температурада термостатта жүргізілді. Процестің жалғасуы 15 күн болды. Колбаға 300 г. шикізат салынды және үстіне 50% су құйылды.

Әдетте газдың бөлінуін, қидағы 1 килограмм жаңа затқа куб метр немесе литр бойынша есептейді. Кестеде, мезофильді температура кезіндегі 10–20 күн ферментациядан кейінгі 1 килограмм жаңа шикізаттан газдың бөлінуінің мәні көрсетілген.

Кесте 3. Биогаздың бөлінуі және ондағы метанның мөлшері

Шикізат	Газдың бөлінуі (м ³ - 1 кг. жаңа қиға)	Метанның мөлшері(%)
Ірі қара малдың қиы	0.038 - 0,055 м ³	9,88

Биогаз – ашу процесі кезінде органикалық заттардан және биомассада алынған түссіз, иіссіз жанғыш газ. Биогаз мал және өсімдік қалдықтарынан, өсімдік дақылдарынан, жапырақтардан, су өсімдіктерінен және т.б. алынады. Алынған биогаздың құрамы төменде көрсетілген:

Кесте 4. Биогаздың құрамы

Құрамы	% - дық мөлшері
Метан (CH ₄)	55 – 70%
Көміртегі (II) оксиді	30 – 45%
Күкіртсутек (H ₂ S)	1 – 2%
Азот (N)	0 -1%
Сутегі (H ₂)	0 – 1%
Көміртегі монооксиді (CO)	іздері
Оттегі (O ₂)	іздері

Биогаздың қасиеті. Биогаз – көгілдір жалынмен жанады. Ол метаны 60–70% болғанда 4500 – 5000 ккал/м³ жылу қабілетіне ие болады. Жылу қабілеттілігінің көлемі, өз кезегінде биогаз алу үшін қолданылатын шикізатқа байланысты болатын метанның мөлшеріне тура пропорционалды. әр түрлі жылу қабілеттіліктері болғандықтан, басқа газдарға арналған (бутан, сұйылтылған метан газы және т.б.) горелкаларды қолданудың тиімділігі аз. Арнайы биогаз горелкаларын қолдану жылу тиімділіктің 55 – 65% береді.

Биогаз – улы емес, түссіз, дәмсіз, иіссіз тұрақты газ. Алайда күкіртсутектің мөлшері аз болған жағдайда, биогаз шіріген жұмыртқаның әлсіз иісін береді. Бұл иіс тәжірибе жүзінде биогазды жаққан кезде болмайды. Биогазды әуе ортасында жағу, көп мөлшерде жылу энергиясын бөлу арқылы көгілдір жалынды түзеді. Көміркышкыл газының мөлшері көп болғандықтан, биогаз ауылдық үйлер үшін қауіпсіз отын болып табылады. 1 м³ биогаз 4500 – 5500 ккал/м³ жылу энергиясын құрайды және 60% тиімділікке ие арнайы горелкаларда жаққан кезде 2700–3200 ккал/м³ жылуды қамтамасыз етеді. Анықтама бойынша 1 ккал – бұл 1 кг судың температурасын 1°C–ға көтеру үшін қажет жылу, демек 1 м³ биогазда болатын пайдалы жылу (орташа 3000 ккал/м³) бастапқы температурасы 200°C болатын 100 кг суды

қайнатуға дейін апаратын немесе қуаттылығы 60–100 Вт болатын лампы 4–5 сағат жануын қамтамасыз ететін жылу болып табылады.

Отын газын дайындау, қолданылатын шикізатпен, процестің жылдамдығына байланысты болмайды. Биогаздың құрамында күкірт, аммиак, кейде кремний және олардың қосылыстары сияқты зиянды компоненттердің болуына байланысты оны қолдану мүмкіндіктері шектеледі. Бұл компоненттер іштей жанатын қозғалтқыштардың коррозияға және ескіруіне себебін тигізеді, сондықтан да газда олардың құрамы қойылған шамадан артық болмауы керек. Сонымен қатар өңделген газды 140–150⁰С төмен температураларда суытуға болмайды, бұған қарсы жағдайда, жылу алмастырғышта және каналдар жүйесінің төменгі бөлігінде өңделген газға қышқыл конденсат жиналатын болады. Отын газынан күкіртті жоюдың бірнеше әдістері бар. Биологиялық тазарту кезінде, ферментатордағы газ аумағына ауа жіберіледі. Нәтижесінде, күкіртсутекті бактериялармен қышқылдауда сұйық компоненттермен жойылып кететін күкірт пен сульфат бөлініп кетеді. Басқа әдісі – бұл химиялық тұндыру. Бұл жағдайда, ферментатордағы ерітіндіге үш хлорлы темір қосылады. Бұл әдістер қалдық суларын тазалайтын қондырғыларға жақсы ұсынылған. Газды активтелген көмір арқылы тазалағанда, едәуір қолайлы нәтижелер жүзеге асырылады, бұл кезде газдан тек күкірт қана емес, сонымен бірге кремний де жойылады. Бұл жағдайда биогаздың сапасы, табиғи газдың сапасымен сәйкес келеді, ал қышқылды каталитикалық газонейтрализаторды қолдану көмірқышқыл газ эмиссиясының, қосымша дәрежесінің төмендеуін қамтамасыз етеді.

Бірінші кезеңде еріген заттар органикалық қышқылдарды, төмен градусты алкогольді, сутегін, амиакты, күкіртсутекті және көмірқышқыл газын түзе отырып ыдырайды. Басқасында – заттарды, бактериялар сірке және құмырсқа қышқылдарына айналдырады және метаногенез процесінде олар метан түзе ыдырайды ($4\text{HCOOH} \Rightarrow \text{CH}_4 + 3\text{CO}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$). Біруақытта сутегі есебінен CO_2 төмендейді, соның нәтижесінде метан түзіледі ($\text{CO}_2 + 4\text{H}_2 \Rightarrow \text{CH}_4 + 2\text{H}_2\text{O}$).

Биогаз технологияларын қолдану келесі тиімділіктерге қол жеткізеді: экологиялық тиімділіктері:

- қалдықсыз технология жасау;
- метанның атмосфераға жайылуын төмендету (көшетхана газы немесе булы)
- көмірді, ағашты жағудың және электрэнергиясын алуға арналған отынның мөлшерін төмендету және жанғаннан кейінгі қалған зиянды өнімдермен түзілген көмірқышқыл газының (көшетхана немесе булы газ) төмендеуі.

- лас сулардың қоршаған ортаға таралуын төмендету;
- ластанған суды органикалық заттар мен микроағзалардан тазалау;
- Орманның кесілуден сақталуы;
- Химиялық тыңайтқыштарға мұқтаждықтардың азаюы;
- Көмірдің жану өнімдерінен үйдің және ауылдың ауасының тазаруы;
- Ауаның азотты қосылыстармен ластануын төмендету, ауаны иіссіздендіру.

Экономикалық тиімділіктері:

- электр энергиясына немесе пештік отындарға кететін ақша үнемделеді;
- гербицидтерді және тыңайтқыштарды алуға қаржы үнемделеді.

Денсаулықтың сақталуы:

- ауаның ластануына байланысты туындайтын – респираторлы және көз ауыруы төмендейді

- жинақтағышта микроағзалардың өлуі салдарынан эпидемиологиялық жағдай жақсарады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Энергия биомассы // Энергия будущего. Научно-аналитический журнал, июнь 2010. –М.: С.65-66.

2. Ресурсы и эффективность использования возобновляемых источников энергии в России / Безруких П.П., Борисов Г.А., Виссарионов В.И. и др. – С.Пб.: Наука, 2012. – 314с.

3. Сидыганов Ю.Н., Шамшуров Д.Н. Оборудование и технология проведения исследований процесса анаэробного сбраживания с применением экспериментальной установки «Биогазовые технологии». Механизация и электрификация сельского хозяйства, 2014, №7.

4. Выбирая будущее. Новые методики экологического образования. Изд. ЭкоОбраз. Караганда, 2001 г.

5. Тодорова Н. “Энергия... из мусорной кучи?” Газета «Казахстанская правда» № 192 от 16 августа 2011 г.

Бүлдіршіндерге арналған шығармалардың тақырыптары мен ерекшеліктері

Тастаналы Маржан Серікбайқызы

Жандар Гүлназ Нышанбайқызы

Жетекші: Сарыбаева Баян Жұмашқызы, филол.ғ.к., доцент

Павлодар Мемлекеттік Педагогикалық Университеті

Аннотация: Бұл мақалада балаларға арналған шығармалар тақырыптарының ерекшелігі, оның мейлінше қарапайым, нақты, әдеби образға лайықтанып бөленіп жазылуы қарастырылады. Негізінен, бүлдіршіндерге арналған шығармаларды оқығанда, сол бүлдіршінді әрі көңілдендіретін, қуанышқа бөлейтін, жеңіл оқылатын, оның үстіне бала санасын оятарлықтай ойға құрылуы керек екендігі айтылады. Қазақ әдебиетіндегі тілдік, тақырыптық ерекшелігімен дараланып тұратын көркем шығармалар екендігі көрсетіледі. Балалар әдебиеті халықтың дәстүрлі бала тәрбиесінің негізінде туып қалыптасқан, ауқымы кең көркем шығармалар шоғырынан тұрады. Мазмұны гибратты, тілі көркем, жеңіл жатталатын, гасырлар бойына халық педагогика тәжірибесі негізінде қалыптасқандығын байқауымызға болады.

В этой статье обсуждается особенность темы для детей, самый простой, реалистичный, литературный характер. В принципе, при чтении детских работ говорится, что ребенок должен быть вдумчивым, приятным, легко читаемым и что ум ребенка должен восприниматься всерьез. В казахской литературе показано, что существуют литературные произведения, которые отличаются лингвистическими и тематическими особенностями. Детская литература состоит из широкого спектра художественных произведений, основанных на традиционном детском воспитании. Можно видеть, что контент основан на опыте народной педагогики на протяжении веков, который является художественным, легко читаемым и понятным.

This article discusses the feature of the theme for children, the simplest, most realistic, literary character. In principle, when reading children's works, it is said that the child should be thoughtful, pleasant, easily readable and that the child's mind must be taken seriously. In the Kazakh literature it is shown that there are literary works that differ in linguistic and thematic features. Children's literature consists of a wide range of artistic works based on traditional children's education. It can be seen that the content is based on the experience of popular pedagogy for centuries, which is artistic, easy to read and understandable.

«Балаларға арнап шығарма жазу былай тұрсын, жазылған жақсы шығарманы жыға танып қабылдаудың өзі бір мәселе. Әлгі шығармаларды түсіну үшін алдымен кім-кімге де бала бола білуі, балаша қабылдауы керек», - дейді әдебиеттанушы Қ.Ергөбек.

Қазақ балалар ақын-жазушылары да өз шығармаларын жазуда баланың жас ерекшелігін есепке алады. Әрбір қаламгер шығарма жазарда, оның жасы кіші балаға немесе ересек балаға арналатындығын алдын – ала болжайды. Автордың, кей жағдайда, шығармасы жазылып біткеннен кейін ғана оның қай жастағы балаға лайық екендігін анықтауы мүмкін. Халық педагогикасы–балалардың мінез-құлқын, көркемдік талғамын танытатын, шығарманың қуат көзін ашатын асыл мұра. Ол өзінің бала табиғатына лайықтылығымен, жүйелілігімен, сазды әуенімен, өнегелі мазмұнымен, нәрлі тілімен балалардың рухани азығына айналған тәрбие қайнары болып табылады. Тегінде ең берекелі, ең парасатты тәжірибе – әрине, халық түйген тұжырымдар, ғасырлар бойы зергерлік ұқыптылықпен сұрыпталған үрдістер, дамыған даналық дәстүрлер, ұстаздық ойлар. Бұл – халық педагогикасы. Халық педагогикасы – халықтың рухани мәдениетінің бір бөлігі, еңбеккер қалың көпшілік мүддесінің айқын көрінісі [1].

Балаларға арналған шығармалардың ерекшеліктері туралы орыс зерттеушілерінің, әсіресе В.Г. Белинскийдің, Н.Г. Чернышевскийдің, М.Горькийдің, одан кейінгі жазушылар К.Чуковский, С.Маршак, т.б. еңбектерінде сөз бола бастады. В.Г. Белинский балаларға арналған шығармалардың жас ерекшелігіне байланысты болуы керектігін айтса, М.Горький балаларға арналған шығармаларда көрінетін коммунистік рухтағы тәрбиеге көбірек көңіл бөлуді ұсынған. Қазақ зерттеушілері де балалар әдебеті туралы өз пікірлерін аз-аздап болса да білдіріп жатты. С.Қирабаев «Балалар әдебиетіне қойылатын негізгі талап - шығарманың оқиғалы болуы» деген [2].

Қазақ балалар әдебиеті, басқа да көркем шығармалар тәрізді, сан ғасырлық тарихи даму кезеңдерді басынан өткеріп келеді. Балалар әдебиетінің атасы деп А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, Б.Майлин, С.Сейфуллин, Ж.Жабаев, І.Жансүгіров, С.Бегалин т.б. ақын-жазушылардың шығармалары, одан кейінгі кезеңде жарыққа шыққан М.Әуезовтың «Бала Шоқан» әңгімесінің ізін ала қазақ әдебиетіндегі балалар тақырыбына жазылған шығармалар да тақырыбы мен мазмұны жағынан ерекше мәнге ие бола бастады. Жетпісінші жылдардың басында қазақ әдебиетінде Ж.Дәуренбеков, Ж.Аяшев, Р.Қунакова, С.Бердіқұлов, С.Ерубаев, С.Елубай, Ә.Тарази, Б.Соқпақбаев, М.Қабанбаев, М.Гумеров сынды ақын-жазушылардың балалар тақырыбына жазылған шығармалары дүниеге келді. Осы тұста Ж.Дәуренбековтың «Алғашқы сабақ», Ж.Аяшевтің «Алақан», С.Бердіқұловтың «Жұмыр жерде теңбіл доп», С.Ерубаевтың «Мәңгілік өмір туралы жыр», С.Елубайдың «Ойсыл қара», М.Гумеровтың «Өзіұшар», Ә.Таразидың «Арман атаман», Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» атты әңгімелері жарық көрді [3].

Балаларға арналған халық педагогикасың шығармалары әр алуан, оларға: бесік жыры, тұсау кесу жыры, санамақ, өтірік өлең, төрт түлік туралы жырлар, жаңылтпаш, жұмбақтар, ертегілер, мақалдар мен мәтелдер кіреді. Мәселен қазақ балалар фольклорында жасы кіші балаларға арналған арнаулы ертегілер бар. Олар: «Мақта қыз бен мысық», «Күшік пен мысық», «Қотыр торғай», «Шудалы торғай», «Құйыршық», және т.б. Аталған ертегілердің көлемі шағын, композициялық құрылысы қарапайым келеді. Сонымен қатар «Қанбақ шал», «Байбай шал» ертегілерінде әлсіздік пен тапқырлықтың, айлакерліктің қатар жүріп, иесін жеңіске жеткізгендігі әңгімеленеді. Тазша бала жайындағы ертегілерді М. Әуезов күлдіргі ертегілердің ең шебер үлгісіне жатқызады. Бірқатар бұндай ертегілердегі тұрмыс, кәсіп белгілері мен сипаттары қызықты болмақ. Аталған ертегілердегі юмор мен тапқыр сөз әрқашан бала тілегін қанағаттандыратын нәрлі дүние болып саналады. Осылардың әрқайсысы болса да, бала өмірінің қажетін өтеу үшін туады да, баланың әр кездегі жас мөлшеріне, әрекет-тіршілігіне, психологиясына лайықталып айтылады. Қазақ балалар әдебиеті қазақ әдебиетінің даму кезеңінде өзіндік тарихы бар сала деуімізге болады. Балаларға арналған әдебиет ұлт тарихында сонау ауыз әдебиетінен бастау алып, қазіргі кезеңге дейін өзінің тілдік, стильдік жағынан, мазмұны мен құрылымы жағынан, үлкен белеске көтерілді. Жалпы балалар әдебиеті өзінің негізін ауыз әдебиеті үлгілерінен алады [4].

Қаршадайынан халық ауыз әдебиетін тындап өскен әрбір бүлдіршін еліне пайда тигізетін ер болуды армандайды. Осы тұста «Алпамыс» пен «Қобыланды батыр» жырларын айта кетуді жөн көрдік. Бұл жырларда ел қорғау жолында халық мүддесі үшін күресушілердің жеңетіндігін аңғарта отырып, жас ұрпақтың алдына халыққа қызмет ету жолын ұсынады. Бұл жырларды бүлдіршіндер естіген кезде, көптеген географиялық атаулармен қатар, қазіргі кезде сирек кездесетін өсімдік атауларымен де таныс болады.

Бала қиялын қанаттандырып, ойын өсіріп-өрістетуге, дәуір мен уақыт, адам мен қоғам, қоршаған айнала, табиғат сырлары туралы түйсік-түсінігін тереңдетуге, рухани-өмірлік тәжірибесін кемелдендіріп, талаптары мен талғамын биіктетуге мейлінше қуатты ықпал ететін фактордың - көркем әдебиет екені белгілі. Әсіресе, беймәлім табиғат құбылыстарының құпиялары мен таңдандыратын тамаша көріністері бала қиялына қанат бітіріп, ойын ұштай түсері анық [3].

Балалар шығармаларының қажетті, міндетті ерекшеліктерінің бірі – шығарма тілінің түсінікті қабылдануы. Баланың түсінігіне сай, соның қабылдауына лайық тілдік қолданыстар күнделікті балаға жай таныс сөздер ғана емес, өзіне тікелей қатысты зат, құбылыстар қимыл – қозғалысқа құрылған болса, шығармаға деген бүлдіршіннің құлшынысы арта түседі. 2-3 жасар балалардың сөз үйрену қабілеті жоғары болады. Сондықтан балабақша балаларына ұсынылатын шығармалар баланың өсу, даму, танымдық ерекшеліктерін ескере отырып, жас шамасына қарай:

- 1 жасқа дейінгілер мен 2 жасқа дейінгі сәбилерге арналған;
- 2-5 жас аралығындағы балаларға арналған;
- 5-7 жас аралығындағы балаларға арналған шығармалар болып бөлінеді [5].

Бүлдіршіндер шығармаларына тән қажеттіліктер дәл сақталып, түсінік, көркем ойды беру тәсілдері лайықтап алынуы тиіс. Осы нәтижеге жету үшін балабақша тәрбиешісі мен әдіскері, тіпті меңгеруші де балалардың көркем әдебиетке қызығушылығын қалыптастыратын амал-тәсілдермен қарулануы керек. Балаларға арналған шығармаларда өмірлік құбылыстар қызықты да түсінікті бейнеленіп, жас бүлдіршіннің сезімі мен ақыл-ойына әсер ететін, мейлінше оңай әрі түсінікті болуы тиіс. Сонда ғана бүлдіршіндердің көркемдік өрісі артып, ойлау өрісінің кеңейе түсері анық. Шығармаларда тың ойлар мен жанды сурет болуы керек. Сонда ғана бүлдіршіндер шығармадан әсер алып, айналасындағы көріп жүрген дүниені сезінеді, көз алдына елестетіп, ол туралы түсінікті, суретті өз қиялына қондыра біледі. Бүлдіршіндерге арнап шығарма жазатын қаламгерлер шығармашылығында осындай тәрбиелік мәні бар шығармалар мен жырлар көптеп кездессе, нұр үстіне нұр болар еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұзафар Әлімбаев. Халық – ғажап тәлімгер, Алматы «Рауан» 1994 ж.
2. Қазақ поэзиясының антологиясы
3. А.Б. Бакраденова. Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту теориясы мен әдістемесі. Павлодар, 2016. – 291 б.
4. Рүстемова Ж.А. Қазақ балалар әдебиеті. Алматы, «Эверо» баспасы, 2014 -260 б.
5. А. Ақтанова. Балалар әдебиеті, Астана: Фолиант, 2011. – 200 бет.

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА - АДАМНЫҢ ЖАН-ДҮЙНЕСІН ТӘРБИЕЛЕЙТІН ІЛІМ

Шаматова Бахиткуль Ахмедьяровна, аға оқытушы

Ахмет Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті. Қостанай қ.

Мақалада болашақ ұрпақтың дүниетанымдық көзқарасы қазақ халық педагогикасының негізгі қағидалары арқылы қалыптасуы туралы айтылған.

Халықтық педагогика – тәрбиенің қайнар бұлағы. Бұл өте дұрыс, себебі жас ұрпақтың тәрбиесі – халықтың ең қымбат байлығы. Халық өсіп келе жатқан ұрпақтың тәрбиесін дұрыс түсінген. Қаншама заман өтсе де, маңызын жоймаған, халықтық педагогиканы тәлім-тәрбиенің түп қазынасына айналдыру – ата-ананың да, мектеп ұйымының да басты борышы. Қоғамның барлық тарихи даму кезеңдерінде халық педагогикасы жайлы ұғымды анықтау, әр түрлі ғылыми-педагогикалық көзқарастарды қалыптастыру проблемаларына көптеген ғалымдар, педагогтар көңіл аударды, құнды пікірлер айтты, өмірлік мұра қалдырды.

Халықтық педагогика кейінгі өткен данагөй қариялардан, ғұлама ойшылдардан, шешен-билерден, батырлар мен ақын-жыраулардан, бақсы-балгерлерден, сал-серілерден мұра, мирас болып қалған ұлы тәрбие құралы, халық тәлімінің жиынтығы. Ол даналыққа толы мақал-мәтелдер, ол түн ұйқысын төрт бөлген ананың ыстық махаббатқа толы әлдиі, бесік жырлары, балдырғанның балдай тәтті тіліне арналған тақпағы, жұмбағы, жаңылтпаштары, киял-ғажайып ертегілері мен жырлары, думаны мол балалық шақтың қызығы – ұлттық ойындар, мерекелер мен тойлар.

Халқымыздың арғы-бергі тарихы мен дәстүрін, тарихи асыл мұраларын біліп, қастерлеп, бүгінгіміз бен келешегіміздің құнарлы топырақ, нәрлі қайнарына айналдыру – өмір қажеттілігі, адамзаттық, перзенттік парызымыз. Бүгінгі ұрпағымыздың бойына халқымыздың ғасырлар бойы қастер тұтып келген ар-намыс, атамекен, ана тіліне сүйіспеншілігі, әдет-иба, қайырымдылық, үлкенді және ата-ананы сыйлау, құрметтеу қасиетін дарыту – олардың өз еліне өгей тартып кетпеуінің басты шарты. Сондықтан ұрпақ тәрбиесі жайындағы озық ұлттық мұра – халық педагогикасын оқу-тәрбие процесіне енгізіп, соның негізінде ізгілікті тәрбие беру аса маңызды міндет деп білу керек. Бұл салада халықтық тәлім-тәрбиенің асыл қағидаларын жан-тәнімен сезініп, өмірге енгізіп жатқандар – қатардағы өздеріңіз сияқты педагог-ұстаздар. Баланы ұлттық дәстүрлер негізінде тәрбиелеу – жауапты да, күрделі міндет, оны іске асыру, бала туғаннан бастап, әулет, отбасы, балабақша, мектеп болып, үздіксіз іске асыратын процесс. Сондықтан біздің мақсатымыз мектептегі оқу-тәрбие тұжырымдамасын негізге ала отырып, тіл үйрету жұмысының мазмұнын қазақ халқының ғасырлар бойы ұрпақ тәрбиесіне мұра болып келе жатқан ұлттық дәстүріне, тұрмыс-салтына, әдет-ғұрпына, әдебиетіне, өнеріне лайықтап құру.

Оқу-тәрбие жұмыстарын халықтық тәлім-тәрбие негізінде, жүйелі түрде жоспарлау, халықтық педагогиканың элементтерін пайдалана отырып, баланы қазақ тілінде сөйлеуге, ізгілікке, инабаттылыққа, кішіпейілділікке баулу, өмірдегі жақсы-жаман әрекеттерді ажырата білуге үйрету. Ойлау, сөйлеу, қабылдау процестерін дамыту. Орыс мектептерінде қазақ тілін оқыту, тек қана тіл үйрету емес, сонымен қатар ұлы көшпелі халықтың тарихымен, қайталанбас өзіндік мәдениетімен, әдебиетімен, салт-дәстүрімен, әдет-ғұрпымен, жақсы қасиеттерімен таныстырумен ұштастыра жүргізілсе, жаңалыққа, жақсылыққа жаны құмар, ең алдымен, ұлты басқа балалардың қазақ тілі сабағына ынта-ықыласын арттырады, қызықтырады. Халқымыз өзінің тарихын жалғастыратын жас ұрпағын адалдыққа, әділдікке, адамгершілікке, мейірбандылыққа үндеп отырады. Бұл ретте ғасырлар бойы қолданылып, сұрыпталып, тұрмыс, өмір тәжірибесі сынынан өткен салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы мен халықтық

тәрбие басшылыққа алынатыны мәлім. Бірақ дәстүрдің де «озығы бар, тозығы бар» дегендей халқымыз ең озық дәстүрлерді дәріптеп, жақсы қасиеттермен байытып, ұл-қыздарының бойына дарытып отыруға тырысқан. Дәстүрлі халық тәрбиесінің тәжірибесіне көз салсақ, балаға тәрбие беру ісі жан-жақты - тіл үйрету, ақыл ойын өсіру, денесін жетілдіру, еңбекке баулу, ең бастысы адамгершілік ізгі қасиеттерді сіңіру бағытында жүргізілгенін көреміз. Халық педагогикасының нәрімен суарылып, өзінің тәрбиелік мәнін жоғалтпай келе жатқан киелі мұра – фольклор. Олар – рухани уыз бесік жырлары, жұмбақ-жаңылтпаштар, ауыз әдебиетінің құндылықтары, сазды әуендер, ұлттық ойындар, сәндік қолданбалы өнер туындылары.

«Тәрбие бесіктен басталады» - деп бағалаған халқымыз. Балаға өмір сыйлаған ана тал бесігін тербетіп отырып, ана өзінің ішкі монологу – «Бесік жырын» айтып бар аналық мейірімін, сүйіспеншілігін, көңілдегі ой-арманын, мақсат - тілегін білдірген. Басқа да бесік жырларын еске түсіріп ойласаңыздар, бәрінің негізі Отанының, елінің ұстазы, шешені, балуан жігіті, ер жүрек азаматы болуын қалауда жатыр. Мысалы, бесікті тербетіп отырып: «Батыр болар ма екенсің», «Ақын болар ма екенсің», «Ұста болар ма екенсің», «Шешен болар ма екенсің», «Кім болып шығар екенсің» деген жыр жолдары айтылған. Ол біртіндеп бала санасына сіңіп, оның ұғымын, түсінігін кеңейтеді. Бесікте жатқан нәрестенің болашағына осылай мән берген халықтың есейіп үлкейе бастаған балаға айтар тілегі тіпті көп .

«Тұсау кесер» рәсімімен таныстырғанда, ырымның орындалу жолдарына басты назар аударған жөн. Тұсау үш жолмен кесіледі. Ала жіптің кесілетіні ешкімнің ала жібін аттамай, адал болсын дегені, ішекпен кесілетіні елі, халқы тоқ болсын, қайғы жоқ болсын дегені, көк шөппен кесілетіні, осы шөптей қаулап, өсіп өркендей бер деген мақсатпен орындалатынын түсіндіру.

Адамзат дүниеге келген күннен бастап-ақ, ақыл-ой қабілетінің ортаға, өмірге деген көзқарасының дұрыс қалыптасуын реттейтін, белгілі бір жүйеге келтіретін жасөспірімдердің қимыл-әрекет ойындары. Бұл ойындар бір ортада өмір сүруге және өзара қарым-қатынас жасауына себепкер болғандықтан, олардың көпшілігі түнде, ай жарығында, далада ашық алаңда ойналған. Мысалы: «Ақ сүйек», «Алтыбақан», «Арқан тартыс», «Ақ серек», «Сиқырлы таяқ» тағы да басқа ойындар.

Халқымыздың өткен тарихына, өмір айнасына көз жіберіп, өзіміз елеп, екшеп балаларға қолайлы пайдалансақ, қаншама дүниеге қол жеткізген болар едік. Халық ойынын көп ойнаған, халық фольклорынан мол сусындаған бала, сол ойындар арқылы халықтың салт-дәстүріне, туған жерінің табиғат ерекшеліктеріне мән беріп өсері сөзсіз.

«Өресі биік, өрісі кең» өнер атаулының қай саласынан болсын, қазақ халқы өзінің көне замандардан бері келе жатқан тамаша тарихымен және бір өзіне ғана тән қайталанбастай ерекшелігімен көзге түседі. Шеберлердің қолынан шыққан ағаштан, теріден, матадан, жүннен жасалған бұйымдар - халық өмірінің сипатын, еңбектің нәтижесін көре білуге, қоршаған дүниеге үңіле қарауға, ой-қиялының ұшталуына әсер етіп, оның жан-жақты дамуының басты құралы.

Қазақ халқы ұлттық киімді қадір тұтқан. Қыз балалардың, әйел адамдардың киімін жұмсақ, нәзік матадан тігеді, нәзіктігі мен әдептілігі үстіндегі киімінен-ақ көрініп тұрған. Етек-жеңінің кең болатыны – қазақтың дархандығын, үрімді-бұтақты екендігін, мейірімін, қонақжайлылығын, даладай кең пейілін, қолының жомартығын білдірген. Қазақ киімінің барша сымбаты ою-өрнегінде, әрбір әшекейінде халқымыздың тарихы, ой-дүниесінің қайталан- бас көрінісі бар. Ол – біздің ұлттық мәдениетіміз.

Ал бүгінгі ұрпақ осынау өмір сәулетін, халықтан қалған мұраны тиімді пайдалануға үйренсе, олардың өнерге деген қызығушылығы, қолөнерге деген сүйіспеншілігі өрлей берер еді.

Халқымызда ұл балалар, ер адамдар үлкендермен қол ұсынысып, «ассалаумағалейкум» деп амандасқан, екі бейтаныс адам кездесе, кішісі сәлем берген, үлкені сәлемін алып, жөн сұрасқан. Үлкен кісі тұрғанда дауыс көтеріп сөйлеуге, сөзін бөлуге болмайтын болған. Сол сияқты «үйге жүгіріп кірме», «малды теппе», «суға түкірме», «нанды баспа» тағы да басқа да тағылымы мен тәлімі күшті сөздер ерте заманнан-ақ қағида болып қалыптасқан. Осындай аталы сөздерді ұрпағының бойына сіңіріп, оларды әдепті етіп, тәрбиелеуге тырысқан. Сонымен әрбір ұстаз халық этикасының маңызды екенін, одан туындайтындай болу үшін халықтық педагогиканың үлгілерін тиімді пайдалана білсе, көздеген мақсатына жетер еді.

Мақал-мәтелдер халық ауыз әдебиетінде көлемі шағын, мазмұны бай, тілі көркем жанрға жатады. Мақал-мәтелдер біріншіден баға жетпес тәрбие құралы болып саналады. Оқушыларды ар-намысты болуға, адамгершілікті қастерлеуге, еңбекшіл, ақыл-парасатты, төзімді, ынсапты, өнерлі, шыншыл, білімді болуға тәрбиелейді, екіншіден мақал-мәтелдер халықтың ұзақ жылдық тұрмыс-тәжірибелерінің қорытындысы негізінде жинақталған ой-пікірлерінің гауһары болып саналады. Сондықтан мақал-мәтелдердің оқушының сөйлеу қабілетін жетілдіруде ролі өте зор.

Қазақ қазақ болғалы оның бабасы да, баласы да тілді тек қатынас құралы деп тар мағынада түсінбеген, оны өнер ретінде қастерлеген, «өнер алды – қызыл тіл» деп таныған. «Толғауы тоқсан қызыл тіл, сөйлеймін десең өзің біл» - деп тілдің тізгінін тартпаған біздің халқымыз. Егер қазақ «тіл -басты өнер» демесе, сара тіл саясатын жүргізбесе, қазақ халқының бай әрі сан қырлы ауыз әдебиеті дүниежүзілік деңгейге көтеріліп, әлемдік мәдениеттің алтын қорынан орын алмаған болар еді..

Бұл өзге тілді кеміткеніміз емес, әйтсе де қазақ тілі түрік тілдерінің арасында ең көрнекті, бейнелі екенін өзімізден өзгелер бұрын айтқан. Біздің бабаларымыз сол бейнелілікті ғасырлар бойы сақтап келді. Ал қазірше балаларымыздың тілі жадау, бейнелі сөйлей алмайды, тіпті түсінбейді. Ендігі жерде қазақ тілінің мерейі үшін күрестегі біздің – тіл мамандарының, тіпті баршамыздың міндетіміз – балаларды ойын дұрыс айта білуге баулу.

Сонда қазақ тілінің қасиеті артып, нәрі молаяды. Жастарымыз мінбеге шыққанда, сұхбат бергенде, баяғының билерінше мақалдап сөйлемесе де, айтар ойын айқын, әсерлі жеткізетін дәрежеге көтерілсе, алға қойған бір мақсатымыздың орындалғаны, яғни «Үлкен шаруаның» жүзеге асқаны болар еді. Сондықтан біріміз «шала», біріміз «таза» болып жіктелмей, атадан мұра, ұрпаққа аманат болған ана тіліміздің абыройы үшін қызмет етсек, жарағанымыз.

Бүгінгі ұрпақ – ертеңгі болашақ, ендеше сол болашақтың бақытты болуы жолында неге болса да дайын болайық, өнер-білімімізді аямайық дегім келеді. Ел болашағына бір кішкене болса да үлес қосайық.

Елді, жерді, Отанды сүйетіндігін жастарымыз сөзбен емес, іспен дәлелдесін. Отаншылдық осыдан басталады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ұзақбаев С. «Тамыры терең тәрбие». - Алматы 1995
2. Ахметжанова А.С. «Халық педагогикасы – ғасырлардың асыл пернесі»./Қайнар университетінің хабаршысы. – 2005.-№1/
3. Б.Айтмагамбетова, А.Бейсембаева, Р.Төлеубаева. Педагогика тағылымдары. Алматы. Рауан. 1993.

Посвящается памяти Сурагановой С.К.

Память о ней будет жить вечно

Больше года прошло, как ушла из жизни доктор экономических наук, профессор Сайран Кабдрахмановна Сураганова. Ее сердце перестало биться 7 октября 2016 года на 68-м году.

Более 30 лет Сайран Кабдрахмановна осуществляла педагогическую деятельность в высших учебных заведениях страны. Была членом-корреспондентом Академии образования им. Ы. Алтынсарина, действительным членом Международной академии науки и практики организации производства Российской Федерации.

Она одна из основателей и бессменный руководитель экономического факультета ЕНУ им. Л.Н. Гумилева на протяжении десяти лет. За годы работы в университете осуществляла деятель-

ность по разработке учебных планов и государственных образовательных стандартов по всем специальностям, открытым на экономическом факультете.

Настоящий патриот и крупный общественный деятель С.К. Сураганова принимала активное участие во многих важных проектах. Будучи членом рабочей группы Мажилиса Парламента РК, Сайран Кабдрахмановна входила в состав ряда комиссий. Занимая активную гражданскую позицию, С.К. Сураганова участвовала в подготовке законопроекта «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам занятости населения». Принимала активное участие в рабочих группах Министерства труда и социальной защиты РК, Министерства туризма и спорта РК, Министерства образования и науки РК, Министерства сельского хозяйства РК, являлась членом комиссии по нострификации документов высшего и послевузовского образования МОН РК.

Административную работу Сайран Кабдрахмановна совмещала с преподавательской деятельностью, занималась научными исследованиями. Ею издан ряд рекомендаций, имеющих внедренческий характер для Северных регионов Казахстана, опубликовано порядка 150 научных трудов, в том числе 17 монографий, 10 учебных пособий и учебников.

С.К. Сураганова являлась обладателем гранта «Лучший преподаватель 2006 года», «Лучший преподаватель 2011 года», лауреатом конкурса «Еуразия мактанышы - 2008». Она была награждена нагрудным знаком Министерства образования РК «Почетный работник образования РК», государственной наградой «10 жыл Астана», а также отмечена рядом почетных грамот Министерства образования и науки РК.

С 2005 года Сайран Кабдрамановна заведовала кафедрой «Туризм», в 2009 году ею была открыта магистратура, а в 2010 году она открыла PhD докторантуру по специальности «Туризм».

Под руководством С.К. Сурагановой подготовлены 3 доктора и более 20 кандидатов экономических наук, среди которых 5 преподавателей экономического факультета, а также магистранты.

До последних дней Сайран Кабдрахмановна сохраняла колоссальную работоспособность. Несмотря на свою занятость, она всегда оставалась внимательным и отзывчивым человеком по отношению к своим многочисленным коллегам и ученикам. Она не боялась меняться, идти в ногу со временем и, при этом, оставалась верной себе, своей семье и друзьям.

В лице Сайран Кабдрахмановны мы потеряли великого Человека, Друга, Учителя. И это ощущаем каждый день. Сегодня факультет продолжает жить и приумножать то, что было начато Сурагановой. Так что память о вас, Сайран Кабдрахмановна, будет жить вечно.

И высшей наградой С.К. Сурагановой навсегда будет непоколебимый авторитет ее трудов, искренняя любовь и светлая память знавших её людей.

Развитие отечественной туристской науки и вклад

В настоящее время туризм является одной из динамично развивающихся сфер экономики во многих государствах мира и за счет высоких темпов развития обеспечивает стимулирующее влияние на остальные сектора народного хозяйства, особенно в посткризисный период. Туризм как отдельная сфера народного хозяйства оказывает сильное влияние на социальную и экономическую жизнь общества и за это многие зарубежные и отечественные ученые называют его «феноменом XXI века».

В период перехода от плановой экономики к рыночной экономике в Казахстане сложилась сложная структура рынка туристских услуг. С одной стороны процессы разгосударствления и приватизации в основных секторах экономики, в том числе туризма и рекреации, с другой - снижение уровня жизни значительной части населения республики, что привело к минимизации туристской деятельности. В этих условиях на рынке туристских услуг стали функционировать малые туристские предприятия, характеризующиеся более гибкой структурой и быстрой адаптацией к конъюнктурным изменениям, происходящим на рынке туристских услуг.

С развитием хозяйствующих субъектов сферы туризма остро встал вопрос нехватки подготовленных кадров, способных осуществлять профессиональную деятельность именно в туристской индустрии в условиях рыночных отношений. Это привело к тому, что уже в начале 2000-х годов во многих высших учебных заведениях страны была открыта специальность «Туризм».

В современных условиях туризм представляет собой сложное социально-экономическое явление, в основе которого лежит сочетание множества наук, предметов, отрас-

Сайран Кабдрахмановна – с кафедрой

лей и поэтому характеризуется multidisciplinary и multiprofessional. В этой связи, проблемами подготовки для отечественных кадров для сферы туризма занялись ряд видных ученых Казахстана различного профиля, представляющих научные школы ведущих университетов Казахстана (Ердаuletов С.Р. - д.г.н., профессор Казахского национального университета им. Аль Фараби, Вукoлов В.Н. – д.п.н., профессор НИИ туризма университета «Туран» и др.).

Значительный вклад в развитие отечественной теории туризма внесла д.э.н., профессор Сураганова С.К., которая одним из первых занялась проблемами развития отечественной туристской науки и подготовки кадров в данной сфере в стенах Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. Именно по инициативе Сурагановой С.К. в 2004 году Евразийский национальный университет приступил к подготовке кадров по специальности «Туризм», а в 2006 году кафедра «Маркетинг и коммерция» была переименована на «Туризм».

Осуществляя подготовку не только бакалавров по специальности «Туризм», но и магистров, аспирантов (докторов PhD после 2010 года) Сураганова С.К. заложила базовые принципы научно-исследовательской деятельности в области туризма в стенах университета, а также сформировала научную школу, представители которой даже сегодня занимаются исследованием проблем развития отечественного туризма. Так, под руководством Сурагановой в отечественной туристской науке, была определена и научно обоснованы категории «туристский бизнес», «туристское предпринимательство».

В ряде учебной и научной литературе, опубликованных Сурагановой С.К., такие как «Основы предпринимательской деятельности в туризме» (Астана, 2007), «Инфраструктура туризма» (Астана, 2010 г.), «Туризм менеджменті» (Астана, 2012), «Қонақ үй шаруашылығы» (Астана, 2013) были раскрыты основные тенденции развития отечественной сферы туризма и ее базовых составляющих.

Достаточно много научных трудов Сурагановой С.К. посвящены исследованию специфики развития сферы туризма Казахстана с точки зрения экономических наук. Так, были выдвинуты ряд определений туристского рынка, одна из которых представлена в качестве особой сферы экономических отношений между производителями и потребителями по поводу обмена и купли продажи туристских услуг.

Исходя из основных научных положений Сурагановой С.К. на рынке туристских услуг, осуществляют деятельность множество хозяйствующих субъектов, желающих реализовать результаты производства, и именно туристский продукт, потребителям, выступающим в качестве туриста.

Исходя из этого, специфика туристского рынка заключается в следующем:

- основным объектом купли–продажи выступают туристские услуги;
- в процесс продвижения и реализации туристского продукта могут быть вовлечены другие хозяйствующие субъекты, выступающие в качестве посредника;
- спрос на туристские услуги формируется под влиянием множества факторов, отражающихся на процессе его потребления (отдаленность потребления, зависимость от уровня дохода, наличие психологических и иных факторов и т.д.);

Кроме того, ряд учеников Сурагановой С.К. отмечают, что предложение на туристском рынке имеет характер тройственности, т.е. продукты, реализуемые на рынке, состоят из возможности посещения природных объектов, пользования созданными ресурсами и потребления туристских услуг.

Необходимо отметить, что каждый отдельно взятый туристский продукт формируется из ряда компонентов (услуги проживания, транспортировки, питания и т.д.), которые могут носить характер взаимозаменяемости. Иными словами туристский продукт и отдельные его компоненты могут характеризоваться как продукты субституты. Продукт-субститут представляет собой товар, на который можно заменить основной продукт не причиняя вред процессу потребления (перелет на самолете всегда можно заменить на поездку на

железнодорожном транспорте и т.д.).

Другой важной особенностью туристского рынка является его комплементарность - свойство туристских товаров и услуг взаимодополнять друг друга. Это свойство выражается в том, что приобретение потребителем одних товаров и услуг часто ведет к необходимости приобретения целого комплекса других товаров и услуг. Например, транспортная услуга автоматически приводит к необходимости покупки других услуг (питания, развлечений и т. д.). Это приводит к существенному расширению затрат на производство туристских товаров и услуг, а также к перераспределению доходов между различными производителями туристских продуктов.

В рамках дифференциации рынка туристских услуг многие Сураганова С.К. и ее ученики определяли ряд критериев сегментации, к основным из которых можно отнести: население, социально-экономические условия, цели поездок, цены на туристские услуги, конъюнктура рынка, уровень состояния материально-технической базы, средства транспорта и инфраструктура, средства рекламы, уровень развития национального туризма, наличие товаров, соответствующих туристскому спросу.

Помимо этого, Сураганова С.К. характеризуя категорию «туристский рынок» определяла ряд факторов, которые определяли ее специфику. Так, по ее мнению, к основным факторам развития туристского рынка относятся:

- структура населения. Изменения в структуре населения всегда определяет будущие тенденции развития туристской деятельности в регионе;
- возраст. У людей различного возраста формируются свои специфические потребности в туристском продукте, что формирует потенциальный спрос и предложение на рынке;
- доход. Уровень дохода всегда является определяющим фактором потребления того или иного туристского продукта;
- образование. Данный фактор способствует расширению кругозора людей и формирует новые специфические потребности в сфере туристских отношений;
- профессия. Выбор определенных туристских маршрутов исходит иногда из профессиональных интересов туриста;
- раса. Данный фактор оказывает влияние на формирование потребностей, свойственных культуре и менталитету той народности, представителями которой являются туристы;
- пол. Как известно, исходя из психологических, социальных и иных мотивов туристские потребности мужского населения отличны от женской части населения, что оказывает влияние на формирование туристских продуктов;
- наличие свободного времени. Является одним из основных факторов формирующих потребность в туристском продукте;
- урбанизация. В результате урбанизации сокращается численность населения, проживающего в мелких населенных пунктах и занимающегося сельским хозяйством. Именно эта социальная группа, которая ранее составляла часть «непутешествующего» населения, входит на туристский рынок как новый сегмент.

Хочется отметить, что результаты научно-исследовательской деятельности Сурагановой С.К. в области туризма нашли отражение в разработке государственно значимых программных стратегиях развития туристской индустрии. Так, к примеру, результаты изучения специфики формирования и развития туристских кластеров в Казахстане были взяты за основу разработки региональных программ развития туризма.

Таким образом д.э.н., профессор Сураганова С.К. внесла значительный вклад в развитие отечественной теории туризма, изучая специфику развития индустрии туризма с точки зрения экономических наук. Кроме того, Сураганова С.К. подготовила ряд специалистов, которые продолжают ее дело, тем самым развивая научную деятельность в области отечественной сферы туризма.

ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, Экономический факультет, Кафедра «Туризм»

Қадірлі ұстаз

Әр адамның ғылым жолында жүріп өтетін өз дара жолы бар. Менің ғылыми жетекшім, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Федерациясының өндірісті ұйымдастыру және Халықаралық Ғылым Академиясының толық мүшесі, Қазақстан Республикасының Ы. Алтынсарин атындағы Академиясының корреспондент-мүшесі - **Сурағанова Сайран Қабдрахмановна** ғылымда өзінің сара жолын қалыптастырып, 2016 жылдың 7 қазанында бақилық болды.

Сайран Қабдрахмановнаның басшылығымен 3 ғылым докторы және 20-дан астам ғылым кандидаты, сондай-ақ магистранттар дайындалды. Олардың ішінде әйгілі ғалымдар (Л. В. Пакуш, Б. Т. Ерешев және т. б.), еліміздің саясаткерлері мен кәсіпкерлері (Т. У. Сыздықов, С. С. Есілов, Т. И. Яковлева, Б. А. Смайылов, Б. С. Смағұлов, С. С. Мұстафин, Ж. А. Смаилов, Е. Қ. Ысқақов, А. С. Есілов, Т. К. Өмірзақов, А. К. Қазыбаев, А. Конопляный, Е. И. Лепская және т. б.), 5 экономика факультетінің оқытушылары (Тәжікенова С.Қ., Баяндинова А.М., Темирбулатова М.А., Касенова А.Ж., Черябкина Т.Н.).

Сайран Қабдрахмановна Целиноград қ. Қазақ Экономика ғылыми зерттеу институты және агроөнеркәсіптік ұйымында «Еңбек ресурстары» бөлімінің басшысы қызметін атқарып, бірнеше ғылыми жобалар бойынша еліміздің экономикасы мен ғылымына өз үлесін қоса білді.

Сайран Қабдрахмановна тек ғалым ғана емес, білім саласында да өшпейтін өз қолтаңбасын қалдырған ҰСТАЗ, білікті басқарушы.

Сайран Қабдрахмановна Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде экономикалық факультетінің негізін қалаушылардың бірі болды. Он жыл бойы аталған факультеттің деканы қызметін атқарды. Осы жылдары экономика факультетінің барлық мамандықтары бойынша оқу жоспарларын және мемлекеттік білім беру стандарттарын әзірлеуді жүзеге асырды. Сонымен қатар, экономика факультетінің мамандықтары бойынша оқу жоспарларына, екінші «Шет тілі» қосымша мамандығымен бітірту мақсатында, өзгерістер енгізді. Бұл ғалым-ұстаздың бітіруші түлектердің болашағына үлкен үмітпен қарап қана қоймай, соған өз тарапынан тың идеяларымен қолдау көрсетіп отыратынына нақты айғақтардың бірі.

Сайран Қабдрахмановнаның бойындағы басты артықшылығының бірі – өзіне тапсырылған әр істі уақытылы, әрі сапалы орындау.

Сайран Қабдрахмановна өмірінің соңғы сәтіне дейін білімалушылармен тығыз байланыста болып, өзінің жұмысына асқан жауапкершілікпен қарап өтті.

Сайран Қабдрахманқызы шәкірттерінің, достарының, ұжымдастарының есінде мәңгілікке сақталады..... Ғалымның хаты өшпейді.

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Экономика ғылымдарының кандидаты С.Қ. Тәжікенова*

Воспоминания о научном руководителе

Не думал я, что буду когда-нибудь писать воспоминания о моем научном руководителе Сурагановой Сайран Кабдрахмановне, никогда к этому не готовился, не вел записей, но найдя на компьютере старые совместные фотографий, невольно перенесся в те наполненные приятными воспоминаниями дни, что вызвало желание написать несколько слов о настоящем ученом путешественнике, туристе побывавшей во всем мире и сделавшей эту деятельность смыслом всей жизни.

Познакомился я с Сайран Кабдрахмановной после окончания бакалавриата по специальности иностранные языки, во время сдачи вступительных экзаменов для поступления на магистратуру на кафедру «Туризм», которой она заведовала в 2009 году. Поступить для меня

не составило труда, так как вступительный экзамен состоял из тестов по иностранному языку, который я уже освоил и вопросов о туризме, которые были для меня тоже не новы.

С первых дней на кафедре, познакомившись с ППС, я обратил внимание на огромный авторитет Сайран Кабдрахмановны, не только среди сотрудников, но и среди руководства университета, а позже понял причину, которая заключалась во внутренней красоте души и в сильном характере за которой многие, в том числе меня, ощущали себя как за каменной стеной.

Ее профессионализм и заслуги заставляли всех невольно отдаваться работе всей душой. Поэтому когда она предложила поехать на стажировку в Университет Питтсбурга (США) в 2012 году, я с радостью согласился. Эта поездка предвещала для меня много трудностей, так как я поехал в качестве переводчика и у нас было запланировано очень много встреч.

Помню, в первый же день в США в г. Далласе, наши планы добраться до места назначения в г. Питтсбург изменились из-за долгого времени ожидания и времени в пути. Когда Сайран Кабдрахмановна предложила взять в аренду автомобиль и самим попробовать добраться, ее восприняли неоднозначно, однако после поездки, которая за ее рассказами пролетела незаметно, все были в восторге. Ее рассказы про детство в селе Кургальджино, юность и становление с подробным описанием персонажей, мест и других разнообразных приемов заставляло нас мысленно перенестись в то время и увидеть описываемые события.

Пройдя стажировку в университете и закончив все основные дела, мы поехали в Нью – Йорк, которую через пару дней были вынуждены в спешке покинуть из-за тропического урагана Сэнди, и чудом добрались до Вашингтона, где пришлось несколько дней переждать стихию. Могу с уверенностью сказать, что мы были единственными туристами, ходившими по улицам Вашингтона вдоль поваленных деревьев и созерцающие местные достопримечательности.

Конечно, расписывать все совместные путешествия внутри страны и за ее пределами было бы очень долго. Однако, моя цель донести до Вас огромную ценность мгновений с близкими людьми. Сураганова Сайран Кабдрахмановна имела необъятный внутренний мир, красоту души, которая любила мир со всеми ее причудами.

*Алимбеков Д.А., докторант С.К.Сурагановой
Старший преподаватель кафедры «Туризм» ЕНУ им. Л.Н.Гумилева*

Энергия - которой хватало на всех

Сайран Кабдрахмановна...тяжело говорить в прошедшем времени об этой женщине. В жизни мы встречаем сотни людей, но в памяти остаются единицы, сейчас мы понимаем, что за человек был рядом с нами.

В памяти учеников, коими мы были, она навсегда останется как Учитель, не просто руководитель и педагог, а Учитель в самом Великом его понимании. Научить жизни, научить противостоять трудностям, научить профессионализму-все это дала нам Сайран Кабдрахмановна. Ее отличительной чертой был - Дух, который не угасал ни на минуту, Энергия - которой хватало на всех. Работа была центром ее жизни, так отдаваться любимому Делу могут не все. Она научила главному в жизни-ставить цель и добиваться ее упорным трудом, не взирая на трудности. Яркая и насыщенная жизнь прервалась слишком рано-она могла еще много сделать и дать молодому поколению. Пусть память о ней останется навсегда в сердцах ее учеников также, как и в наших.

*к.э.н., Баяндинова А.М.,
Касенова А.Ж.*

Воспоминания об удивительной женщине

Мудрая, честная и любящая жизнь – с Сайран Кабдрахмановной было всегда легко и интересно общаться. Её зачастую можно было видеть с задумчивым лицом и опущенной головой. Иногда она задумывалась до такой степени, что не замечала ничего вокруг. И по её взгляду можно было без труда сказать, что это истинный ученый и харизматичный руководитель. В ней были сконцентрированы ум теоретика и талант экспериментатора.

Это человек, сыгравший значимую роль в моей жизни. Именно благодаря ей я пришла в сферу образования и науки. Помню как сегодня далекий 2006 год, июнь месяц и долгожданное вручение дипломов. В торжественной обстановке Сайран Кабдрахмановна вручает мне диплом с отличием, крепко обнимает и позже приглашает к себе в кабинет. Я с трепетом захожу к ней и докладываю о своих намерениях поступить в аспирантуру и о том, что в случае поступления хочу выбрать ее своим научным руководителем. С того самого дня начался интенсивный режим подготовки и погружение в мир науки.

Во время учебы в аспирантуре благодаря Сайран Кабдрахмановне у меня состоялся первый опыт научных командировок на международные конференции в городах России и Беларуси. Одна из таких поездок до сих пор греет мое сердце. Мы по приглашению подруги Сайран Кабдрахмановны – Пакуш Ларисы Владимировны (в то время она была Чрезвычайным и Полномочным Послом Республики Беларусь в Республике Казахстан) приехали в Могилевскую область, г. Горки принять участие в международной конференции организованной Белорусской государственной сельскохозяйственной академией. Сайран Кабдрахмановна блестяще выступила на пленарном заседании, я же выступала в рамках секционного заседания. Программа конференции была очень насыщенной и интересной, а география участников разнообразной, со многими из них обычное знакомство переросло в хорошую дружбу и научную коммуникацию.

Воспитателем и наставником Сайран Кабдрахмановна была непревзойденным. В работе ее всегда отличала величайшая одержимость и трудоспособность. Меня поражала ее память. Вызывала удивление и высокая концентрация внимания. Она слушала, обдумывала, вносила поправки и я забывала, что рядом со мной уже немолодой и далеко не пышущий здоровьем человек. Это был все тот же вдумчивый и трудолюбивый мой дорогой учитель, обстоятельства жизни которого вскоре сильно осложнились...

Меня всегда покорила естественность, простота и человечность Сайран Кабдрахмановны. У неё внутренне всегда занятой вопросами науки, была органическая потребность помогать людям – готовность протянуть руку помощи и в крупных делах, и в мелочах. На работе она была вспыльчива, но отходчива, принципиальна и требовательна, но в равной степени, как к сотрудникам, так и к себе. Однако, в чисто человеческом плане вела она себя с коллегами по-товарищески, не предполагая даже намека на дистанцию.

Я часто бывала дома у Сайран Кабдрахмановны. Все комнаты небольшой квартиры были завалены книгами и рукописями. А наши встречи неизменно начинались с кухни, за семейным столом во главе с дядей Толей – любящим мужем Сайран Кабдрахмановны. На столе всегда была удивительно простая и вкусная еда, приготовленная замечательной мамой Сайран Кабдрахмановны – Гүлсана әже. Сейчас, спустя уже более чем 10 лет, когда я прохожу около их старой квартиры, невольно замедляю шаг. Кажется, откроется дверь, и я услышу красивый баритон дяди Толи и увижу улыбающуюся Сайран Кабдрахмановну и Гүлсана әже. Это теплое чувство в сердце я сохраню навсегда.

*Ниязбаева А.Т., преподаватель кафедры «Туризм»
ЕНУ им.Л.Н.Гумилева*

Посвящается памяти самого дорогого человека – МАМЫ!

Мама, учитель и талантливый ученый!

Вот уже 1,5 года прошло с того времени как не стало моей мамы - Сайран Кабдрахмановны. Она ушла в 68 лет, а в этом году ей исполнилось бы 70 лет. Но, конечно, не эта скорбная дата подтолкнула меня написать эти размышления вслух. Мысли о ней и воспоминания живут со мной всегда, и часто отдаются постоянной ноющей болью в груди. Я хотел видеть её живой, меня терзает мысль, что больше никогда не увижу, не услышу, не обниму, не почувствую ее ласкового поглаживания по голове! Страшное слово – никогда! Как часто мне её не хватает! Бывали моменты, когда я почти осязал её руки, чувствовал взгляд, видел печальные глаза и слышал залиvistый смех.

К сожалению, человеку свойственно обращать слишком мало внимания на своих самых близких людей когда они рядом. Даже Александр Дольский говорил в своих *стихах*: «Меньше всего любви достаётся нашим самым любимым людям». В детстве наличие мамы, папы и бабушки я воспринимал как данность, в юношеские и молодые годы, как и все другие ребята сверстники, мы большую часть времени проводили в школе, университете в кругу своих друзей. Когда началась профессиональная трудовая жизнь, связанная с государственной дипломатией я, находясь в другой стране, и вовсе стал очень редко видеть родителей. И, только сейчас, оборачиваясь назад, мысленно прокручивая прошедшие годы назад, вспоминая самых дорогих людей начинаешь понимать, что где бы я не находился мама всегда была рядом, поддерживала, переживала и радовалась моим успехам!

Мама была всегда открытым и веселым человеком, человеком трудолюбивым и целеустремленным, для которой нравственные, духовные и патриотические ценности были всегда на высоте. Это всегда притягивало к ней людей, вследствие чего, у нее было очень много друзей и знакомых, дома у нас всегда были гости.

Оставшись рано без отца и являясь самой старшей из детей она в течение всей жизни поддерживала родных и выступала для них опорой, радуясь и переживая за все их достижения.

Мама, Сайран Кабдрахмановна, была для меня не только родным человеком, но и учителем, которая сумела во мне воспитать качества достойного гражданина страны, трудолюбия и достижения целей. Эти качества она стремилась привить ко всем своим ученикам. Сегодня, я знаю достаточно много ее учеников, которые часто вспоминают ее преподавательские и человеческие качества, отмечают, что она помогла им достичь ряд целей в профессиональной жизни.

Мама, Сайран Кабдрахмановна, для меня еще и великий талантливый ученый Казахстана. Именно она подтолкнула меня заниматься наукой, сформировала навыки научно-исследовательской деятельности. Сейчас, я сам являюсь доктором наук, и с этой позиции можно увидеть, насколько востребованы в сегодняшних условиях научные труды Сурагановой С.К. в области социальной защиты населения, туризма и предпринимательства.

Хотелось бы отметить, что Сураганова С.К. как учитель и ученый обладала достаточно большим авторитетом в научной среде, и не смотря на то, что ее уже нет о ней помнят и пользуются ее наследием – научными трудами и книгами.

Сураганову Сайран Кабдрахмановну кто-то помнит как учителя, кто-то как ученого, а кто-то как коллегу и знакомого. Я же ее помню как – маму, учителя и ученого!

от любящего сына
Бисеков Алькен Толеуович

Шығармашылық мүйісі/Уголок творчества

Артурова Гүлназ
КГУ "Саздинская средняя школа" г.Актобе
Рук.: Акпанова Мейрамгуль Накешовна

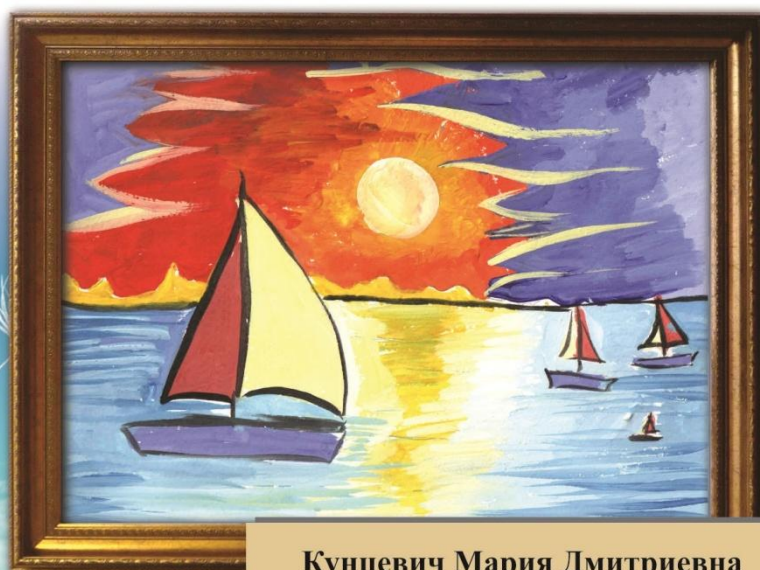
Цой Милана Игоревна
Карагандинская область, г.Балхаш
КГУ «Школа-лицей №17 им В.В. Маяковского»
Рук.: Полякова Елена Александровна

Гимаев Рафаэль Анисович
Карагандинская область, г.Сатпаев
КГУ "Гимназия им. С. Сейфуллина"
Рук.: Гилемханова Зульфия Zufаровна

Қабжан Индира Қуанышқызы
г. Павлодар ГККП «Ясли-сад №46»
Рук.: Ермекбаева Анэля Ахатовна

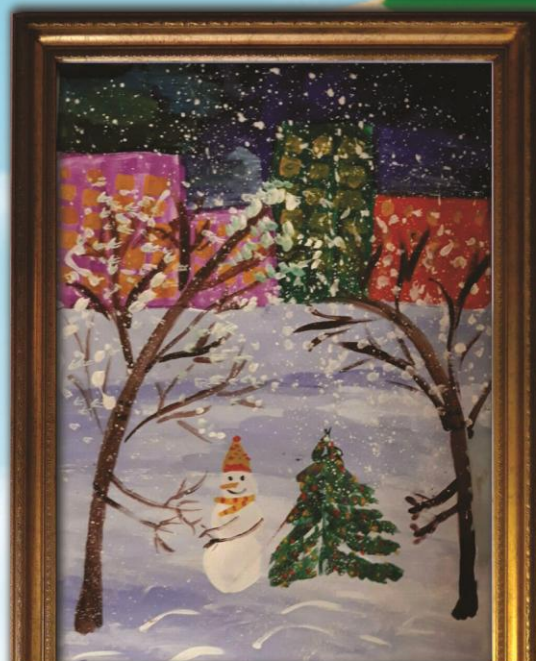
Кунцевич Мария Дмитриевна
ГККП "Ясли сад №9 города Костаная"

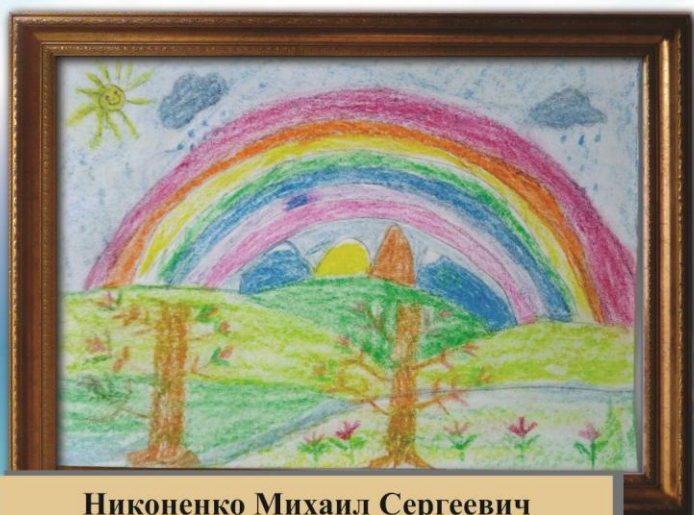
Асылхан Ханшайым Ардакқызы
Қарағанды обл., Нұра ауд., Киевка кентінің
Киевка №2 жалпы орта білім беретін қазақ мектебі
Жет.: Ахметова Нүргүл Толеутайқызы

Қадірбек Бағызор Жеңісқызы
Мангистауская обл., я/с № 46 «Балбұлақ»
Рук.: Сельченкова Екатерина Ивановна

Сәду Дария
КГУ "Средняя общеобразовательная
школа-лицей №7 города Семей"
Рук.: Светличная Любовь Анатольевна

Никоненко Михаил Сергеевич
Детский сад «Батыр ЕЛ» г.Алматы
Рук.: Жексембаева Жұлдыз Мейрамбекқызы

Каратокова Алтынай Болатовна
Ақмолинская обл., Шортандинский р/н,
п.Шортанды, Шортандинская средняя школа №2
Рук.: Есмагамбетова Кымбатгуль Тебрановна

Требования к содержанию и оформлению

Авторские права.

Высылая материалы, автор гарантирует, что

- по данной работе у автора нет обязательств перед третьими лицами, препятствующими размещению материалов;
- отправляя материал для публикации в журнале, Вы подтверждаете, что права на нее принадлежат Вам, и если возникнут проблемы с соблюдением авторских прав, то обязуетесь разрешать их самостоятельно;

Требования к содержанию и оформлению статей:

1. В структуру статьи должны входить: заглавие статьи; ФИО автора/ов; занимаемая должность; название учреждения; город/район; текст статьи; список литературы, который должен содержать лишь цитируемые в тексте работы.
2. Заглавие статьи должно быть информативным, лаконичным.
3. Статья предоставляется в редакцию журнала в электронном виде.
4. Библиографические ссылки в тексте статьи следует давать в квадратных скобках в соответствии с нумерацией в списке литературы [1, с.15].
5. Объем статьи не должен превышать **4 страниц** формата А4, страницы должны быть целиком заполнены текстом. Шрифт 14 Times New Roman, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см, включая таблицы, схемы, рисунки и список литературы.
6. Все формулы должны набираться в «Редакторе формул» в текстовом редакторе Word.
7. Все графики и диаграммы и прочие выстраиваемые объекты должны быть снабжены числовыми данными, обеспечивающими при необходимости их (графиков, диаграмм) достоверное воспроизведение, размер шрифта -12 пт.
8. Табличные сноски располагаются под таблицей, сноски (звездочки) в тексте ставятся в конце соответствующей страницы.
9. Список литературы оформляется в конце статьи в следующей последовательности:
Номер, автор (Ф.И.О.), название работы (статьи), название источника (сборника, журнала и т.п.), место издания (город и издательство), месяц или номер (журнала, газет), год издания и номера страниц.
10. Статья сопровождается краткими аннотациями (5-7 предложений), содержащими информацию о тематике и проблематике статьи, цели ее написания .
11. Ответственность за содержание статьи несут авторы.
12. Редакционная коллегия оставляет за собой право публикации или отклонения статьи.
13. Материалы авторам не возвращаются.
14. Статьи, оформленные с нарушением требований, к регистрации не принимаются.
15. Фото не помещать в текст (сохранять отдельно в формате JPG с нумерацией от №1, №2). В тексте статьи указывать номер фото, выделяя жирным шрифтом.
16. В отдельном от статьи файле (**Заявка**) указываются сведения об авторе: ФИО, учёная степень, учёное звание, занимаемая должность, название учреждения, домашний адрес, контактные телефоны, e-mail.
17. Обязательно приложить качественную фотографию автора (в электронном виде).
18. Редакционная коллегия имеет право вернуть на доработку автору материалы при невыполнении предъявляемых требований, наличии орфографических, грамматических и стилистических ошибок, отрицательной рецензии.

19. Статья обязана сопровождаться Рецензией, с подписью автора и печатью учреждения, в которой работает рецензент (авторами рецензии могут быть, руководители МО, методисты, ППС института или вуза)

20. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес **ziat.journal@mail.ru**

Требования к содержанию и оформлению методической разработки:

1. Представляемый материал (методическая разработка, конспекты) должен являться оригиналом, неопубликованным ранее в других печатных изданиях.

2. Первая страница должна содержать следующую информацию: заглавие, фамилию, имя автора, место работы (наименование организации) автора, далее следует текст.

3. В конце метод.разработки должен быть приведен список использованной литературы.

4. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес **ziat.journal@mail.ru** в формате «Microsoft Word».

5. Объем текста не должен превышать **4 страниц** формата А4. Поля страницы: верхнее, нижнее, правое – 1,0 см, левое – 2,0 см. Набор текста должен быть осуществлен с учетом соблюдения общепринятых стандартов (абзацные отступы, «одинарный» межстрочный интервал и тп.), тип шрифта «Times New Roman», шрифт 14, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см.

6. При оформлении табличного материала выравнивание текста и цифр внутри ячеек необходимо выполнять только стандартными способами, а не с помощью пробелов или пустых строк.

7. Графический материал должен быть представлен так же в формате «Microsoft Excel» (без сканирования).

8. Математические формулы должны быть представлены так же в редакторе формул «Microsoft Equation» (нумерация с правой стороны).

9. Пронумерованный список литературы должен быть приведен в алфавитном порядке, ссылки на литературу в тексте указаны соответствующей цифрой в квадратных скобках.

10. Ответственность за содержание материала несут авторы

11. Методические разработки, оформленные без соблюдения данных требований не принимаются к публикации.

12. При наличии редакционных замечаний материал так же возвращается автору на доработку.

Решение Редакционной коллегии об опубликовании статьи либо об отказе доводится до автора в течение недели после заседания.